

LA REPRESSIÓ A TORDERA DURANT LA GUERRA I LA PRIMERA POSTGUERRA (1936-1942)

*A la memòria del meu pare Miquel Amat Llenas
Fill de Tordera*

PRESENTACIÓ

Aquest treball pretén demostrar l'especificitat torderenca en la repressió de la guerra i la postguerra. Arrenca fent una anàlisi sobre la Tordera republicana, on destaquen l'èxit de la proposta catalanista republicana d'ERC, la política d'inauguracions i de canvis en les comunicacions i en l'ensenyament que tant van fer per a situar Tordera en el mapa i treure-la del seu secular aïllament. A destacar també la pugna dels masovers i parcers associats al sindicat rabassaire contra els propietaris que els mantenien en un estat molt injust quant als usos i costums dels contractes de la terra.

La repressió de la rereguarda republicana durant els primers mesos de la revolució i de la guerra va ser altíssima, molt dura, afectà persones, propietats i dependències tant de l'església com de particulars, va ser capitanejada per la CNT-FAI, si bé no seria privativa d'ella. Aquest grup de pressió de matriu anarquista pretenia la dictadura i maldà per imposar-se arreu, en l'economia, a través de la confiscació de terres, boscos, tallers i propietats i assajant la col·lectivització en la política, intentant imposar una dictadura a través de la intimidació i de la por, tal i com es demostra en diversos episodis, entre ells, el del camió katuska apuntant la metralladora contra l'edifici de l'Ajuntament. D'aquest combat, en sortirà una ERC acomplexada, esporuguida, afeblida i un PSU cada vegada més disposat a donar la batalla per la governabilitat de la vila, però amb unes forces molt febles; tot plegat derivarà, el mes d'octubre de 1938, en el control de l'administració municipal per part de la Generalitat, serà el famós comissariat municipal. L'ombra de la preponderància anarquista serà clara, s'estendrà també contra les persones, represaliant de catorze a quinze ciutadans, a banda de les «operacions» fetes a altres municipis de la contrada. Els comitès de Tordera i d'Hortsavinyà van ser cèlebres per seu zel revolucionari. A partir d'ara serà impossible sostenir, com alguns historiadors venien fent, que tota aquesta bogeria revolucionària obeïa sobretot a les accions d'incontrolats o de persones foranes, afirmo sense matisos que el disseny, la planificació i l'execució del terror va néixer inicialment del mimetisme amb altres comitès com ara el de

Blanes, però el dia a dia i la posta en pràctica del mateix obeí a claus locals, algunes de les quals tenen molt a veure amb el lladregueig de diners o propietats i d'altres amb la fòbia anticlerical. Sobraven braços executors del terror, amb més de seixanta-cinc milicians armats i vigilants que patrullaven per tot el terme de la població, carreteres, estació del ferrocarril MZA... Tanta ostentació de poder i de presència antifeixista tindria com a colofó lògic l'exercici d'una repressió ben orquestrada i detallada al mil·límetre amb les sortides que es feien, els cotxes que s'agafaven, les persones que actuaven aquell dia, en aquell punt i a aquella hora, tot estava programat i pensat.

Aquesta set repressiva no s'aturà amb l'extinció «oficial» de la vida del comitè, sinó que seguí, ara ja dins l'actuació dels regidors de la CNT al Consistori, marcant diferències i actuacions independents, imposant el criteri que el regidor era l'únic responsable de la seva conselleria, no signant les actes municipals, no compartint les seves parcel·les de poder amb ningú, actuant amb independència i sense lligams, arruïnant qualsevol possibilitat de fer efectiu un autèntic front unitari antifeixista. La davallada del poder de la CNT, passats els Fets de Maig de 1937, no va ser tampoc capaç de crear un clima de convivència política després de tants mesos de distanciaments quant no d'enfrontaments.

El treball també esmenta algunes de les realitats de la rereguarda a través de l'anàlisi del cost humà de la guerra, que a Tordera es pot xifrar en més de cent persones, entre els represaliats, els soldats morts a la guerra, la repressió franquista i, encara, la dels nazis a Gusen. També s'avalua la forta càrrega de treball imposada per la presència molt massiva de refugiats de guerra a Tordera, en un percentatge superior a la resta de la comarca, xifrant-se en un màxim de 390 refugiats, un 11,5% sobre el total poblacional.

Quant a la postguerra més immediata, es parla de l'entrada de les tropes franquistes a Tordera i els processos sumaríssims fets pels militars contra molts torderencs, onze d'ells afusellats al camp de la Bota (Barcelona) i molts d'altres amb fortes càrregues de presó. Els folis ocupats en les carpetes sumariales que he pogut consultar són, sovint, nombrosos, amb informes de *FET y de las JONS*, de l'alcaldia i de molts testimonis processals. Les informacions no sempre són coincidents i assenyalen les nombroses incongruències entre els testimonis que sovint tendeixen a subratllar els aspectes més negatius del reu, especialment el seu estil de vida, el seu comportament abans del 19 de juliol de 1936, la seva pertinença o no a les milícies i al Comitè. Poques vegades es posa en valor actes positius del reu i no es remiren declaracions que parlen d'errors, imputacions de culpes, quin responsable podia ser un germà o un familiar. En la mateixa línia, declaracions autoexculpatòries fetes pels presoners no ajudaven en gairebé res, tot sembla indicar que la declaració de culpabilitat ja estava «fabricada» en molts casos abans del procés en si, en algun cas coincideix amb la majoria de les declaracions inculpatòries que semblaven aclaparadores, que una i una altra vegada assenyalen culpable, dia, hora i lloc amb tota mena de detalls, en altres no. No sé pas si la xifra d'onze afusellats obeí a una mena de paritat en relació als morts

de la guerra, del tant per tants. Hi ha alguns casos molt dubtosos que per por i pressions no es van poder o saber moure. Un aval enviat a temps pel rector de la parròquia de Sant Esteve que tampoc va aconseguir moure un mil·límetre la línia processal contra un reu i el final va ser el previst, pena de mort.

Contemplo el període 1939-1942 com un tot; així doncs, de les penalitats d'aquí i dels exiliats que van anar a parar a algun dels camps auxiliars de Mauthausen, com el de Gusen, ens parlen d'una època i d'un resultat de la guerra espanyola. Els setze torderencs que perdrien la vida represaliats al llarg del període són, doncs, les primeres víctimes de la derrota republicana i de les pròpies circumstàncies europees, a punt d'iniciar-se la Segona Guerra Mundial.

Hi ha semblança en les xifres de 1936, quinze morts i del 1939-42, setze morts. Ara bé, si les xifres coincideixen, les circumstàncies no. No és el mateix un assassinat gratuït sense formació de causa, en una paraula l'execució a la cuneta, que la justícia militar de la postguerra que, essent molt dura i a voltes no sempre justa, corresponia al que diríem les tornes dels fets del 1936. Els acusats van poder parlar, van tenir dret a fer declaracions, a tenir un advocat defensor, en no pocs casos van sortir amb penes de trenta anys (perpètua), vint anys, quinze anys, dotze anys i un dia, sis anys i un dia que amb successives amnisties es reduïren considerablement. Els reus de pena capital van tenir dret a escriure una darrera carta a la família i a posar-se a bé amb Déu, els del 1936 no van tenir cap d'aquests drets, va ser una execució pura i dura.

Amb una més que evident precipitació es van judicar en poques hores quinze o vint homes asseguts a una mateixa banqueta, no es va individualitzar, era doncs una mecànica judicial amb una finalitat ben precisa, reprimir els presumptes repressors del 1936. El que esdevingué el 1936 no va ser cap mena de justícia, sinó un simple assassinat, el que hi hauria a partir de 1939 seria una justícia militar que cercava la revenja, una llei del Talió ràpida i que necessita un nombre de víctimes equivalent a les morts del període anterior. Era una justícia viciada per la *Ley de Responsabilidades Políticas*, que no presenta suficients mecanismes de defensa, que no analitza amb cura totes les proves, que tergiversa el concepte d'*auxilio a la rebelión militar* en contra dels processats, que no comprova sobre el terreny les acusacions, però és una justícia. La por, les lleis i els altres condicionants del moment seran els motius principals perquè no hi hagués una justícia sempre justa.

INTRODUCCIÓ

Tordera se situa a cavall entre el Maresme i la Selva, té un terme municipal de superfície envejable, 82,8 quilòmetres quadrats, un 20,91% del total territorial comarcal. La població era el 1936 de 3.406 habitants i de 3.336 el 1940, si bé s'ha de dir que hi havia molta població dispersa en masos i abraçava els agregats d'Hortsavinyà, Sant Pere de Riu i Vallmanya.

El nucli estava ben assortit de fusters, ferrers, llenyataires que baixaven arbres del bosc, boters, mecànics que feien que el poble fos activíssim, especialment els diumenges amb el mercat setmanal, atracció de tota la contrada que, a banda, dóna vida a les fondes i cases de menjars.

El percentatge d'alfabetització masculina a Tordera era, el 1930, d'un 64,3% i la femenina d'un 53,9%, lleugerament inferior a d'altres municipis de la contrada. El 1940 havien pujat al 75,3% i al 68,5% respectivament, en aquesta millora va tenir-hi molt a veure la inauguració del col·legi Ignasi Iglesias el mes de maig de 1936. Se superava doncs la situació anterior, on l'ensenyament era atès per una escola de l'Estat molt pobra i amb pocs recursos (només hi havia el professor Alba), o l'escola particular *de pago* del senyor Navinés. Aquest índex d'alfabetització continuava essent superior al de Malgrat de Mar, per exemple, però inferior al d'altres municipis del voltant. Això s'explica per la incorporació de molts nens i nenes a les tasques de la pagesia des de ben joves. Aquest sacrifici i treball infantil els restava l'oportunitat *d'anar a estudi*, com es deia aleshores. Els percentatges referits a Hortsavinyà són molt més baixos i expliquen el fet que quan més ruralitzat és un territori menys alfabetització hi ha.

Dins l'activitat econòmica destaquen en primer lloc els agricultors, el 1948 n'hi havia 394, essent, després de Malgrat de Mar, la segona població amb més pagesos del Maresme; tenia un sindicat, el Círcol Agrícola (febrer 1932) de la FSAL, ben organitzat d'ençà el 1930 i el sindicat agrícola La Unió de Vallmanya; tindria, a més, una secció local del Sindicat de Rabassaires UdR, amb dirigents com Ramon Puigsech, que defensaven aferrissadament, als seus articles publicats al setmanari socialista barceloní *Justícia Social*, els interessos dels pagesos contra els abusos dels propietaris que els feien pagar més. Les condicions de treball eren duríssimes i molt injustes, per això esclatà el conflicte rabassaire que acabà amb moltes tensions, també es patí molt la crisi de la patata primerenca els anys 1934 i 1935; la producció era de 1.962.550 quilos el 1944.

Serà tota aquesta lluita i tensió acumulada al camp que, en part, pot fer entendre la violència a la rereguarda durant els primers mesos de la guerra civil. Aquest fet s'explica parcialment per l'extensió del territori local que el presentava com el pati del darrere d'alguns municipis de la contrada, invitant a cert grau d'impunitat per la llunyania i la minsa densitat poblacional, la desconexió entre els diversos nuclis poblats i la feble cohesió social, decolorada per un primitivisme en el tracte i uns usos ancestrals de les amistats i enemistats. Aquests elements s'han de complementar amb l'al·luvió de nouvinguts d'altres territoris de l'Estat que, lluny d'aportar pau social, en moltes ocasions optaren per reactivar reivindicacions i plantejar lluites sectorials, com la vaga de la construcció plantejada el mateix mes de juliol de 1936.

He trobat dos extensos articles de Ramon Puigsech, publicats a *Justícia Social* els mesos de març i abril de 1932, on sota els títols «El problema de la terra a Tordera» i «El bon procedir dels propietaris de Tordera», es radiografia

part de la problemàtica al camp. Emmarquen clarament la lluita constant de masovers, parcers i altres per tal de millorar la seva situació, emparats en part per la legislació republicana i responen perfectament a les preguntes de per què es creà un sindicat rabassaire i, sobretot, fonamenta els punts concrets de pugna contra el sector dels propietaris. Vist això, també s'entendrà que en plena involució, derivada del resultat dels Fets d'Octubre de 1934, hi hagués el desnonament de divuit parcers de les terres que venien conreant, essent aquesta una proporció altíssima, la més alta de tot el Maresme i únicament comparable amb la situació viscuda a les terres del vi del Penedès i del Priorat.

«Tots els propietaris diuen que no hi ha cap problema, els convé fer aquesta manifestació perquè no se'ls obligui a rebaixar les rendes que cobren dels seus masovers. Però hi ha el problema de la seva pròpia subsistència. Els propietaris cobren la meitat dels fruits; per altra banda, solen establir una explotació pecuària, essent a càrrec exclusiu del masover tots els treballs, llargs, fatigosos i realitzats en hores extraordinàries que el bestiar requereix. Els propietaris no posen ni la meitat del capital necessari per a l'adquisició d'algun cap de bestiar, sinó que manllevan els diners de la seva part a un estrany i, en ésser venut el bestiar, el prestamista cobra un deu per cent de l'import de la venda, resultant que el masover paga la meitat d'aquest interès. D'altres vegades, el propietari no fa res i és el masover el qui s'ha d'espavilar i naturalment en aquest cas, després de pagar el préstec, el propietari cobra la meitat del benefici restant. En teoria, el propietari hauria de pagar la meitat de les despeses generals de l'explotació dels camps, però tots s'escapen de pagar la meitat de les eines i arrees agrícoles. Si es mort el bestiar, el pagès tot sol, no sols ha d'adquirir-ne un altre si vol continuar la feina i, si demanen ajut, el propietari els demana que marxin perquè el nou masover els proveirà del bestiar necessari. Les terres són escasses i se n'aprofiten. Així operen la majoria dels propietaris de Tordera: mira, amb tu estic perdent diners i això no pot ésser, per tant, hauràs de buscar-te casa que a mi no em convens. Hi ha un cas que val la pena considerar i és el d'un propietari d'una finca que hi té dos masovers i alguns menadors parcers. La casa on obliga a viure els masovers no té cap condició d'estatge per a una família i molt menys per a dues. De primer els va dir que ell responia de tot o en faria fiança per tot el que els calgués i ha resultat que en comptes de fer ell la cessió del crèdit, els masovers, per fer unes adquisicions imprescindibles, han hagut de respondre amb la part que al propietari corresponia i han hagut de manllevar diners per a comprar bestiar, pagant el deu per cent d'aquest capital en realitzar-se la venda del bestiar engreixat. Els masovers reclamaren al propietari que els modifiqués el contracte i enlloc de pagar uns fruits proporcionals pagarien un lloguer fix; la resposta del propietari fou una amenaça de desnonament. Un altre cas és el d'un propietari que té a la seva finca tres o quatre masovers, els quals paguen la meitat dels fruits i beneficis del bestiar també a mitges. Cap d'aquests masovers ha fet demanda de revisió del seu contracte i el propietari se n'alaba dient que estan molt bé. El propietari ha bestret unes pessetes per a l'adquisició de bestiar boví, però degut als "bons tractes" els masovers resulta que estan sempre empenyorats. L'amo els ha donat entenent que si reclamen alguna cosa hauran d'anar al carrer i que quan

vingui la llei agrària donarà als propietaris facultats d'acomiar a lliure caprici. A més si hi ha plet masovers-amos, als primers els resulten molt gravoses les despeses d'advocats i procuradors. Les cent i tantes demandes de revisions de contractes demostren que hi ha un greu problema, queixa general de tot el poble pagès de Tordera, i encara els que han restat sense fer demanda de revisió per amenaces o manca de valentia o per simple ignorància. Els propietaris mereixen ser demandats. A Tordera se'ns considera revolucionaris pel fet d'emparar-nos amb el decret de la República de 31-10-1931. Cerquem el dret del nostre viure migrat per mitjà d'una intervenció jurídica i, a aquesta, li diem que el que demana el poble camperol de Tordera no és res més que l'abolició dels mals usos i abusos, bandera actual com ho fou de la primera revolució social agrària que hi hagué al món i en la qual el poble de Tordera hi prengué una part activíssima»¹.

Un mes més tard, Ramon Puigsech finalitzava el seu article amb una àmplia exposició dels treballs del nou sindicat rabassaire de Tordera, fent també una valoració de la intransigència dels propietaris, fet que, segons l'autor de l'article, no havia deixat cap altra sortida que la judicialització del problema:

«Molts propietaris s'han molestat molt perquè s'ha constituït una organització de treballadors del camp i perquè s'han fet una pila de revisions de contractes [...]. Mai hem vist complir la seva paraula i promeses, pensaven que deixaríem passar els terminis fixats en els decrets de revisió de contractes, aleshores ens haurien dit que anéssim a reclamar a mar i que ells són els propietaris i que poden fer el que els dóna la gana i, si no estem contents, que deixem les terres que bé prou altres necessitats per un rosegó de pa se'ls hi venen el cos i l'ànima [...]. A les primeries d'agost de 1931, quan per primera vegada ens vàrem reunir la majoria de pagesos, arrendataris, masovers, parcers, tots protestàvem dels tractes abusius que forçosament hem d'acceptar. La majoria de masovers i parcers han de pagar a mitges i es demanà que la paga fos del tres a u, és a dir, fer tres parts dels fruits obtinguts, dues per als parcers i una per al propietari. Hauríem transigit en determinats fruits. Els amos no varen voler ni examinar les peticions, dient que estaven fetes per masovers que eren socis del mateix sindicat que ells i no podien tenir cap efecte i que els pagesos ens havíem de constituir en una secció o sindicat autònom i diferent d'aquell en el qual convívem propietaris i pagesos, llavors ens atendrien a fi d'arreglar les diferències. Ho hem fet, però ells s'han negat a atendre les peticions mostrant clarament la seva falsa conducta. La comissió de propietaris es presentà sense cap mena de facultat d'arreglament i per la seva veu els afectats van dir que no volien rebaixar cap prestació o paga i que s'havia de seguir amb els mateixos tractes de sempre i, als que no els agradés, que marxessin de la terra i de les cases. Que no els molesti ser cridats al Jutjat d'Arenys de Mar tota vegada que els que voluntàriament ens han cedit és el no res»².

LA REPÚBLICA

Vistos els esdeveniments del dia anterior, el matí del 15 d'abril de 1931 es proclamava la República al balcó de l'Ajuntament de Tordera davant d'una plaça, que s'anomenaria de la República, ocupada per unes 200 a 250 persones. El primer alcalde republicà va ser Joaquim Sàgrera i Bagó. Les eleccions les guanyà sempre el Casal Catalanista Republicà (ERC), entitat registrada el 1932, per bé que segurament inaugurada mesos abans, els republicans es reunien a l'Amistat (fundada el 1910). Totes les eleccions d'aquell període van ser guanyades per aquest partit. La campanya electoral més intensa va ser la de novembre de 1933, va haver-hi un mínim de tres mítings de la Lliga i un del Partido Radical. La Lliga retallà posicions envers ERC, però no la superà en cap cas, registrant-se unes diferències de 240 a 250 vots a favor de les esquerres republicanes.

TORDERA. RESUM D'ALGUNS REGISTRES ELECTORALS (1931-1936)

| Eleccions | Electors | Participació | ERC | Lliga | Radicals |
|--------------------------------------|----------|----------------|----------------------------|----------------------------|------------|
| Legislatives 28/06/1931 | 942 | 74.4% 701 | 76.0% 533 | 17.2% 121 | 6.6% 47 |
| Parlament de Catalunya 20/11/1932 | 942 | 70.0% 659 | 66.7% 440 | 29.4% 194 | 3.7% 25 |
| Legislatives 16/02/1936 | 1.992 | 73.7% 1.468 | FEC 58.7% 862 | FOC 41.3% 606 | |

Font: Mercè Vilanova: *Atlas electoral de Catalunya durant la Segona República* (BCSP)

A les eleccions municipals del gener de 1934 es presentaren dues candidatures, guanyant àmpliament la Candidatura Catalanista Republicana (ERC). El nombre total de regidors era de dotze, vuit de la majoria d'esquerres (ERC) i quatre de la minoria dretana (Lliga Catalana). Les candidatures constaven de deu noms i l'ordre dels candidats no guardava necessàriament relació amb els futurs càrrecs que serien escollits posteriorment pels candidats electes. L'1 de febrer de 1934 es constituí el nou Ajuntament i resultà reelegit com a alcalde de la població Joaquim Sàgrera Bagó, d'ERC, per onze vots, és a dir, per tots els regidors, secundat, a les tinences d'alcalde, per Joan Borrell Pou, Josep Torrellas Serra i Joan Planas Vilageliu.

El 25 de març de 1934 s'inaugurà un nou pont sobre el riu Tordera «que comunica la carretera de Malgrat a Blanes. El pont mesurava 198 metres de llarg per sis d'ample i estava construït sobre sòlids pilars»³.

Els *Fets d'octubre* de 1934 es notaren inicialment poc a Tordera, tal és així que el diumenge 7 d'octubre celebraren sessió municipal ordinària on no se cita absolutament res dels fets que s'estaven desenvolupant arreu del país. Només sabem que el sotscaporal del destacament de Mossos d'Esquadra va haver de

traslladar-se a Barcelona amb motiu de la vaga general i que s'apressaren alguns voluntaris que després patiren persecució. L'alcalde Sagra va ser empresonat durant vint-i-nou dies.

El dia 13 d'octubre tingué lloc una sessió municipal extraordinària (l'acta està escrita en castellà) presidida pel comandant d'artilleria Antonio de Carranza García Trigueros com a delegat governatiu de la Comandància Militar de Mataró, on presentaren la dimissió forçada dels seus càrrecs tots els vuit regidors de la majoria esquerrana, formant-se una comissió gestora encapçalada per Pere Vendrell Camps i els tres regidors de la minoria, més quatre regidors més, suplents de la mateixa llista electoral dretana. La gestora estava formada per vuit regidors i duraria fins al mes de febrer de 1936.

He volgut insistir sobre les violències anteriors a la guerra civil, tant en el camp com la derivada dels *fets d'octubre* de 1934, per demostrar com d'aquestes experiències i vivències sorgiren unes rancúnies que, l'estiu de 1936, esclatarien amb una violència desfermada. També queda clara l'existència d'un important problema a la terra i que Tordera es perfilava sociològicament com una població d'esquerres.

LA REPRESSIÓ A TORDERA

Durant la tarda del diumenge 19 de juliol de 1936, tot seguit l'alçament sediciós a Barcelona i el subsegüent esclat revolucionari, es constituí a correu el Comitè Antifeixista de Tordera format per onze membres, quina seu seria d'entrada a l'edifici de l'Ajuntament. El seu cap visible va ser l'Antoni Morral, segons sembla els seus promotors serien Francesc Matas, un germà seu i Joan Curuz Llopart; dies més tard, s'integraren alguns elements més arrauxats.

| | |
|----------|---|
| CNT | Antoni Morral Tondo (JJLL), Narcís Verdura Carbonell i Josep Masferrer (més tard, substituït per Josep Martori Massó) |
| FAI | Miquel Colom Massó, Antoni Mercader Vilavella |
| USC-PSUC | Joaquim Carreras Barceló, Sebastià Bonfill Batallé |
| UdR | Feliu Jubany Gelmà, Ramon Puigsech Homs |
| UGT | Joan Curuz Llopart |
| ERC | Francesc Matas Bertran |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

El nombre total de representants de les faccions polítiques i sindicals anti-feixistes van ser aquestes:

| | |
|----------|---|
| CNT-FAI | 5 |
| USC-PSUC | 2 |
| UdR | 2 |
| UGT | 1 |
| ERC | 1 |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

D'aquesta manera, la CNT-FAI tenia el pràctic control de la situació, no solament per l'elevat nombre dels seus delegats, sinó també pel seu activisme i formes intimidadores, comptant, a vegades, amb la cooperació de la UGT, d'ERC o, més sovint, de la UdR. Les relacions i actituds d'aquestes primeres setmanes marcaran les relacions intergrupals durant tota la guerra, els partits o grups desplaçats no recuperaran l'ascendent anterior a la guerra, quedant així relegats. Els homes d'ERC quedaren esglaiats i violentats pels esdeveniments; escarmentats per l'experiència del 6 d'octubre de 1934 retindran, uns tres mesos, els seus càrrecs de l'Ajuntament, però després passaran a tenir un paper molt discret, molt més enllà del que semblava suggerir el nombre de regidors que els assignaven els decrets de la Generalitat. Van ser dirigits més que dirigiren, van ser sobrepassats més que manaren, actuaren dignament com a mur de contenció amb un èxit relatiu davant la rierada que hi havia. No formaran part de l'entitat unitària Front Popular Antifeixista i seran públiques les seves declaracions conciliadores i apaivagadores quan no discrepant de la particular «guerra» que tenien la CNT-FAI i el PSUC-UdR. La part més trista va ser que ERC, el partit de govern durant els anys de la República, quedava relegat, aparcat i immobilitzat, enmig d'una potent tenalla inspirada per la CNT-FAI i un PSUC-UdR amb unes creixents ambicions per a liderar la vida política municipal, com així serà.

Sobta una mica la rapidesa en la constitució del Comitè de Tordera que es fa, val a dir-ho, amb l'escalfor del primer esclat revolucionari i segons l'acta constitutiva tramesa al Comitè Central de Guerra (Barcelona): «Per a vetllar per l'ordre, seguretat i defensa dels interessos i vides de llurs habitants». Encara que ERC i la UGT apareixen representades al Comitè, val a dir que en cap document surt el segell o marca d'aquest partit i sindicat, és més, sabem que el representant d'ERC dimití del seu càrrec al cap d'unes setmanes. Significativament, no tenen cap problema per emprar el segell de l'alcaldia de Tordera, d'un Ajuntament que no pinta gairebé res però que els dóna un vernís de major legalitat i que acompanyava els de la USC, Sindicat de Pagesos (UdR), Sindicat Únic de Tordera (CNT) i, algunes vegades, el del grup Relucir de la FAI local.



Fonts: Causa General de Tordera (AHN-M) i Tordera en la memòria, p. 122.

També es nomenaren els membres que havien de constituir les Milícies Antifeixistes, als quals se'ls havia de lliurar els corresponents permisos d'arma. El comunicat del Comitè Antifeixista acaba amb un *Salut i Llibertat*.

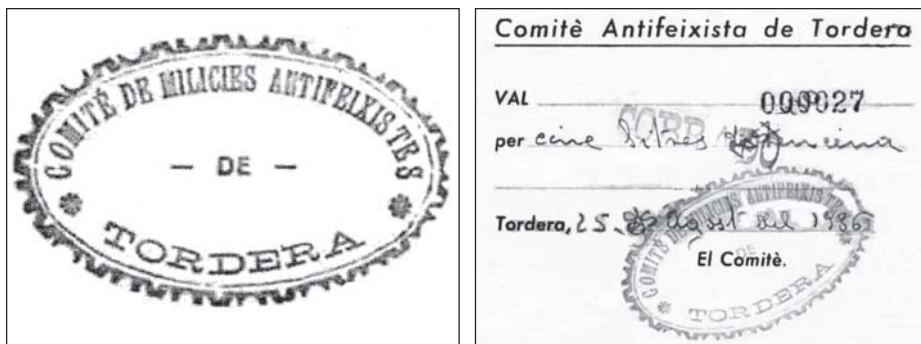
El mes de setembre de 1936 es va fer una segona distribució de càrrecs que, suposo, havia de substituir a un primer ordre en què no sempre quedaven clares les competències dels membres del Comitè Antifeixista. Podem observar com la UGT no hi tenia cap representant.

| | |
|-------------------------------------|-----------------------------------|
| Administració i Proveïments | A. Morral, S. Bonfill, N. Verdura |
| Agricultura i Treball | J. Martori, R. Puigsech |
| Obres Públiques i Serveis Sanitaris | F. Jubany, A. Mercader |
| Defensa i Transports | J. Carreras, M. Colom |
| Assumptes Generals | F. Matas |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

Amb data 19 de setembre de 1936, es van recaptar diners per a uns menjadors populars.

El Comitè Antifeixista de Tordera es dissolgué legalment el 12 d'octubre de 1936, en compliment del decret aparegut al *Diari Oficial de la Generalitat*.



Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

S'han conservat diversos vals del Comitè Antifeixista de Tordera, per a obtenir cinc litres de benzina (25-08-1936), i altres per aconseguir queviures o fruita dels diversos establiments comercials de la vila com casa Vendrell (28-08-1936) o (10-10-1936).

Quant a la carència repressiva d'aquells moments val a dir que res s'improvisà, que l'existència d'una dotació de milicians superior a la seixantena, l'estipulació d'horaris de vigilàncies i de relleus, el planejament de les accions dutes a terme, l'existència de llistes, llibre d'actes del Comitè (aquest no s'ha conservat) i de dirigents i caps de grup, més aviat em fan pensar en una acurada organització que dissipa els clixés preconcebuts dels anomenats «incontrolats»

que, en la seva nova visió, es presenten amb cara i ulls. A banda d'algunes actituds de persones passionals, d'aquells que perdien el seny, el fet que els milicians tinguessin missions a altres poblacions foranes i que milicians d'allà els tornessin la visita, ens fa entendre encara més l'existència d'un pla d'extermini i d'imposar i estendre el terror d'aquella dictadura anarquista.

El total força aproximat de milicians voluntaris que prestaren els seus serveis va ser superior a les seixanta-cinc persones, semblant al cas d'Arenys de Mar, organitzades i enquadrades per l'anomenat Comitè de Defensa de Tordera. Les milícies locals estaven plenament controlades per la CNT-FAI.

S'han trobat dos fulls on apareixen relacionats quaranta-cinc milicians, d'un probable total de més de seixanta-cinc voluntaris. Alguns d'ells eren treballadors en atur que, d'aquesta manera, cercaven tenir sou i feina assegurats durant un temps. No tots eren aptes per a les feines encomanades i, en general, podem dir que constituïren un nucli per imposar la por i el predomini de les tesis anarquistes.

Sabem, a través de declaracions, que a la secció de Defensa del Comitè hi havia el que avui anomenaríem quatre caps de grup o de patrulla que tenien a les seves ordres deu o dotze milicians del seu partit.

Existí també un petit grup femení de set milicianes que s'encarregaven de vigilar i registrar els viatgers a l'estació del ferrocarril.

La vigilància s'organitzà prenent com a base les patrulles. A Tordera van haver-n'hi unes quatre o cinc. Una d'elles era comandada per Miquel C.M. i quedava integrada per tretze milicians, amb un sou setmanal de 720 pessetes, a raó de 60 pessetes per milicià, que cobrava 10 pessetes diàries.

Quant els serveis diaris que duïen a terme, indico per exemple les vigilàncies nocturnes:

| |
|---|
| Vigilància i control a la carretera d'Hostalric 3 milicians Hora d'inici a les 2,15 hores |
| Garatge de Can Bertolín (Miquel Bertolín Val) 4 milicians Hora d'inici a les 3,30 hores |
| Creuament de Can Roquet 2 milicians Hora d'inici a les 4 hores |
| Carretera d'Hostalric 2 milicians Hora d'inici a les 4,30 hores |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

Durant l'estiu de 1936, uns quants s'integrarien en algunes de les moltes columnes milicianes que s'havien organitzat, tals com ara la Durruti, Ascaso, Malatesta, Roja i Negra i d'altres. Les tres primeres enrolaren no menys de deu o dotze milicians cadascuna, d'altres van ser desmobilitzats dedicant-se a tasques de la terra.

Les milícies duraren força mesos, si bé es reduí el seu nombre i passaren a integrar-se dins l'organigrama municipal, encara que el seu comès no quedava en cap cas desaparebut. A la sessió municipal del 17 d'octubre de 1936, es preguntà sobre la seva situació, es digué que només treballaven durant la nit i s'acordà tenir-los a disposició però que treballessin; segons ERC i el PSUC havien de cessar tots, a la qual cosa la CNT responia que, a més dels tres permanents, eren necessaris set homes sempre a disposició.

Definitivament, el Consistori aprovà la dissolució de les milícies i que si se'n necessitaven fossin triats per la comissió de Defensa i organitzacions politicosindicals antifeixistes. De tota manera, quedà el reten dels tres homes (sempre els mateixos) de vigilància nocturna, descartant-se l'arribada de Mossos d'Esquadra o de Carrabiners.

Hortsavinyà formà igualment un Comitè revolucionari, en un gest que feia valer el seu territori i la seva sobirania pròpia.

COMPONENTS DEL COMITÈ

| |
|---|
| Josep Comas Arboix Domènec Massaguer Molas Delfí Expósito Serrat Bautista Cornellas Coll (a) El Tortosín Francesc Cornellas (a) Quico |
|---|

Font: TM3r Govern Militar de Barcelona

A Fogars de Tordera, els individus del Comitè de Tordera i d'altres desconeguts⁴ destruïren totalment els ornaments de l'església. Val a dir que alguns dels fets que esmentaré van ser efectuats per elements del Comitè d'Hortsavinyà, aleshores terme poblacional agregat a Tordera.

Disposem d'una relació dels objectes confiscats en el domicili del rector (rectoria) de la parròquia de Tordera «que són del poble», en l'operació feta el 24 de juliol de 1936 per elements de Tordera, però també d'Hortsavinyà. El document va validat i estampillat pels segells de la CNT, de la USC, del Sindicat de Pagesos i de l'alcaldia de Tordera, però el signa un milicià de Fogars de Tordera, prova manifesta de la intercanviabilitat dels milicians en les actuacions a poblacions veïnes.

El comitè de Tordera també es va fer càrrec dels objectes confiscats a les parròquies de Fogars de Tordera, Hortsavinyà i Vallmanya.

| | | | |
|---|---------------------------|---|---|
| 8 | Candelers de plata | 2 | Calzes |
| 1 | Creu de plata | 2 | Reliquiaris |
| 1 | Copó de plata daurada | 1 | Naveta |
| 1 | Custòdia de plata daurada | 1 | Creu |
| 1 | Calze | 1 | Calze |
| 1 | Incenser de plata | 1 | Canadella |
| 1 | Calze | 1 | Custòdia de Vallmanya |
| 1 | Calze | 1 | Creu |
| 1 | Creu | 1 | Patena |
| 2 | Calzes | | Joies de les Filles de Maria i Corona de les Filles de Maria |
| 1 | Vera creu | 1 | Calze |
| 1 | Reliquiari | | |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

L'església parroquial de Tordera va ser saquejada i cremada el divendres, 24 de juliol de 1936, per elements armats del Comitè de Tordera, de Calella i de Blanes. Membres de la CNT-FAI van recórrer el poble, casa per casa, cercant els sants per cremar-los.

El 30 de juliol, diversos membres dels comitès de Tordera i d'Hortsavinyà es dedicaren a cremar i destruir les diverses capelles dels veïnats del terme municipal de Tordera.

Parròquia de Sant Esteve: Saquejada els primers dies (24-07-36) el valor de les pèrdues del saqueig pujava a 110.000 pessetes. Seria incendiada a finals del mateix mes. Tres capelles de la dreta van quedar totalment destruïdes. També quedà greument afectada la volta de la sagristia. En la destrucció de l'altar i imatges intervingueren sis milicians armats. Els danys a l'obra de l'edifici importaren 158.600 pessetes. La pèrdua ocasionada en altars i imatges pujava unes 60.000 pessetes. D'ençà el desembre de 1936 actuà com a magatzem del Sindicat Agrícola, obrint-se una nova porta lateral i tancant-se la de l'entrada principal. Els darrers mesos de la guerra seria ocupada per l'exèrcit republicà.

Ermita de Mas Sant Jaume: Destruïda.

Ermita de l'Arola: Destruïda. Terme d'Hortsavinyà. Altar destruït totalment, així com la imatge de la Verge per un valor peritat de 1.000 pessetes. Igualment desaparegué la campana petita.

Ermita de Sant Andreu: Destruïda el mateix dia i pels mateixos personatges que Sant Tou. Els danys causats importaven 800 pessetes.

Ermita de Sant Daniel: Destruïda i saquejada per milicians de Blanes, els danys es calculaven en 500 pessetes. També va desaparèixer la campana.

Ermita del carrer de Sant Antoni: Destruïda.

Ermita de Sant Ponç: Incendiada i saquejada el juliol de 1936 per quatre milicians de Tordera. Va resultar greument afectat l'altar major i una talla del segle XVIII. Els danys peritats pujaven a 25.000 pessetes.

Església de Sant Vicenç: Incendiada i saquejada. Es perdé l'únic altar que hi havia. Els autors i la data va ser el mateix dia que la de Sant Ponç.

Ermita de Sant Pere: Destruïda. Va ser saquejada i destrossada per desconeguts, els danys peritats importaven 600 pessetes. Va desaparèixer la campana.

Ermita de Sant Tou: Incendi i destrucció. Saquejat i destrossat l'únic altar que hi havia per tres milicians. Els danys peritats pujaven a 1.100 pessetes.

Església de Sant Llop: Incendiada. Les peces més valuoses van ser amagades a una masia propera.

Església d'Hortsavinyà: Destruïda. Comitè d'Hortsavinyà. El mes de juliol de 1936 va ser saquejada, destruint els altars i imatges religioses pels set elements del comitè d'Hortsavinyà i altres desconeguts. El valor peritat de les pèrdues era aquest: Altars i imatges 20.000 pessetes, a més, es perdé un altar dedicat a Sant Isidre amb un retaule antic, el valor del qual no s'havia establert. Ornaments del culte i substracció de joies per un valor aproximat de 8.000 pessetes. Robes, cadiram, confessionaris, etc per 5.500 pessetes. Dues campanes. Destrucció total de l'arxiu parroquial. El total peritat de les pèrdues era de 33.500 pessetes.

Església de Vallmanya: Terme d'Hortsavinyà agregat de Tordera. El mes de juliol de 1936 va ser saquejada, destruint-se els altars i imatges religioses, l'edifici seria incendiat posteriorment, els danys peritats ascendiren a 20.000 pessetes. Intervingué el comitè d'Hortsavinyà i quatre milicians de Tordera. Les imatges i ornaments religiosos valien unes 11.000 pessetes, la rectoria patí danys per 11.000 pessetes i van desaparèixer les dues campanes. El total importava unes 42.000 pessetes.

Església de Sant Pere de Riu: Saquejada el mes de juliol de 1936 i incendiada per un individu d'aquella parròquia i elements forasters de Calella i Pineda. Comitè d'Hortsavinyà. Els danys causats per l'incendi ascendiren a 17.000 pessetes, pèrdua de cadiram i mobles de l'església 1.500 pessetes, imatges, ornaments i robes 12.000 pessetes, es van perdre dues campanes. Va desaparèixer totalment l'arxiu parroquial i una llibreria particular de mossèn Miquel Armandares per un valor de 1.500 pessetes. El total doncs pujava a 32.000 pessetes.

Font: Elaboració pròpia i *Causa General de Tordera* (AHN-M)

Es van efectuar registres i saqueigs a domicilis particulars, produint-se alguns danys materials que, en el cas del convent de les Germanes Carmelites (habilitat per atendre refugiats de guerra) importava unes 20.000 pessetes. També es van retirar les imatges religioses i els aparells de ràdio dels domicilis. Era una dictadura anarquista en tota regla.

S'imposaren crescudes quotes de repartiment extraordinàries i el retorn dels fruits recaptats pels propietaris als masovers. S'obligà a pagesos de dretes a treballar les terres d'alguns dirigents sense cap mena de remuneració. Igualment, s'imposaren multes a molts veïns. Significativament, van haver-hi col·lectivitza-cions de terres, del cinema, de tallers de serres mecàniques, d'autos i camions. Existí el Grup Col·lectiu del ram de la Construcció CNT-UGT i el Grup Col·lectiu del Transport.

Naturalment que molts propietaris van protestar i presentaren al·legacions a la confiscació de les seves propietats. Algun d'ells, com Salvador Torras, va guanyar el seu cas: «La Comissió de Responsabilitats de la Generalitat de Catalunya, per unanimitat, decideix: Que absolen al ciutadà expedientat Salvador Torras i Domènech per no haver incorregut en cap de les responsabilitats civils derivades de l'aixecament subversiu del 19 de juliol del 1936, procedeix decretar, i a tal fi, Decreta: Que queda sense efecte l'apropiació de béns propis de l'al·ludit

Salvador Torras Domènech i, per tant, de la finca que posseeix a Tordera i que li sigui restituïda íntegrament la seva possessió i li siguin tornats els altres béns que li hagin estat apropiats»⁵.

Pèrdues per la tala d'arbres a onze propietats

| | | |
|--|---|--|
| Propietat forestal de Francesc Rabassa | Tala d'arbres per valor d'11.200 pessetes | Acció ordenada pel comitè de Blanes (Ajuntament) l'any 1937 |
| Propietat de Camil Ricastell | Pèrdues per 11.925 pessetes | S'executà la tala el 1937, amb la participació de quatre activistes destacats (Cateura, Montoro, Auset i Riera) |
| Propietat de Fina Estany | Pèrdues per 19.360 pessetes | Accions dutes a terme durant els anys 1936 i 1937 pels individus anteriors |
| Propietat de Salvador Torras Domènech | Pèrdues per 37.800 pessetes | Accions dutes a terme els anys 36, 37 i 38 dirigides pels elements anteriors |
| Propietat de Vicenç Coma | Pèrdues per 17.470 pessetes | Accions dutes a terme durant l'estiu de 1937 pels individus ja esmentats |
| Propietat de Joan Castelló Lluanes | Pèrdues per 11.050 pessetes | Accions dutes a terme entre els anys 36 a 1938. La fusta d'aquesta finca seria aprofitada pels elements dirigents de les Serres Navinés i una altra part seria carbonejada per Eusebi Riera a profit propi |
| Propietat de Josep M. Oller | Pèrdues per 11.000 pessetes | Tales fetes l'hivern de 1936-1937 dirigides per Massagué, Cornellas, Comas i Expósito |
| Propietat de Matamala | Pèrdues per 150.000 pessetes | Accions continuades durant tot el període de la guerra dirigides pels elements anteriors |
| Propietat de Vicenç Pignatelli | Pèrdues per 5.850 pessetes Crema intencionada per valor de 20.000 pessetes. Va tenir lloc la primavera de 1937 | Es realitzaren tales durant l'hivern de 1936-1937 beneficiant-se la col·lectivitat de les Serres Navinés |
| Propietat Parareda | Pèrdues per 20.000 pessetes | Tala ordenada per l'alcalde Bonfill, nomenant-se una comissió que després no volgué lliurar l'import líquid de dita tala sinó que guardà per donar-la al legítim propietari |
| Propietat de Verdalet | Pèrdues per 36.560 pessetes | Es realitzaren durant els anys 36 i 37, beneficiant-se Cateura, Riera, Montoro i Oset |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

En altres circumstàncies, hi haurà noves apropiacions: «El Departament d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya ocuparà, administrarà i explotarà la finca i granja nomenada Vall de Maria, del terme municipal de Maçanet de la Selva, amb totes les terres de conreu situades en aquell terme municipal i el de Tordera, boscos, edificis, bestiar, estris de treball i tota altra mena d'elements que en ella existeixin»⁶.

Va ser molt espectacular la quantitat de tals de boscos i el profit econòmic que això comportà per alguns «interessats». El bosc de can Verdalet, al terme de Tordera, va ser talat i produí un valor de 45.000 pessetes. A la torre de la mateixa propietat, els milicians s'endugueren gairebé tot el mobiliari i estris per un valor d'unes 28.000 pessetes. Quant als danys materials i altres perjudicis, s'estimaven en unes 3.000 pessetes. Només per al cas de can Verdalet, el total de pèrdues econòmiques s'estimaven en 76.000 pessetes.

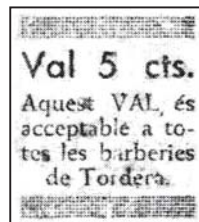
Finques urbanes confiscades. Van ser legalitzades i se'n parlà a la sessió del 24 d'octubre de 1936. La relació indica les entitats o particulars que se'n beneficiaren.

| | |
|---|---|
| Convent Germanes Carmelites Rectoria Can Castañé Can Navinés Cinema Tordera | Confiscat pel Comitè, emprat per allotjar refugiats Hi viuran Joan Coronas i Rita Pujol Joventuts Llibertàries i Exèrcit Republicà Comitè, PSUC, UGT i UdR Llorenç Puig, Josep Colom, Manel Fullola i Pere Casadevall |
| Casa Pere Vendrell Casa P. Genís Casa E. Casellas Serres Pignatell-i Serres Navinés | Comitè i CNT-FAI Miquel Colom Comitè i Col·lectivitat CNT-FAI Agustí Riera, Josep Colom i Pere Castells Pere Castells, Josep Colom, Narcís Verdura, Josep Barneu, Agustí Riera i Santiago Monfuleda |
| Casa Salgado Torre Verdalet Casa Serra Torre Peyre Torre Pascual Casa Miralbell Casa Bibot Casa Burgada Casa Margall Casa dels Mossos d'Esquadra | Josep Clopés i Exèrcit Republicà Comitè i allotjament de refugiats Comitè Comitè, CNT i Exèrcit Republicà Comitè i Exèrcit Republicà Comitè i allotjament de refugiats de guerra Comitè i allotjament de refugiats Comitè i allotjament de refugiats Josep Cateura Beneficiaris Antonio Montoro i Ramon Martín |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

La barberia d'en Borrell era una caixa de ressonància de tot allò que estava passant. Al conjunt de Tordera hi havia set barberies com a mínim.

Font: López, Antoni: *Les monedes de les cooperatives catalanes*



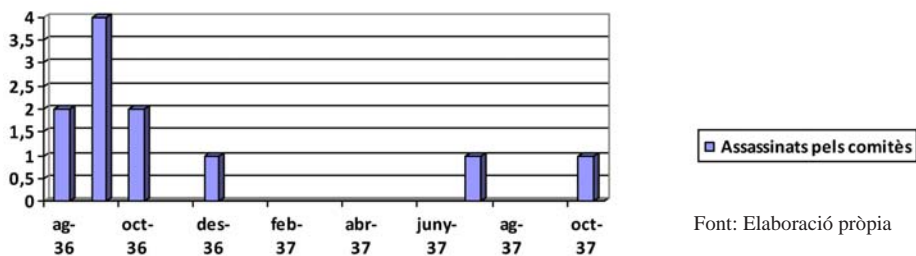
Des de l'Ajuntament i des del carrer, les autoritats municipals intentaren evitar allò inevitable, l'incendi de l'església de Tordera, així com la persecució i l'assassinat dels consellers o persones de dretes. L'Ajuntament fou convidat a obrir una subscripció política a favor de les víctimes de la sublevació feixista. També es donà curs a una instància dels treballadors de l'Ajuntament, on demanaven un augment de sou i un horari de treball estipulat. L'Ajuntament d'esquerres hagué d'afrontar reclamacions laborals i respongué formant una comissió on serien presents l'alcalde, Pere Garriga, Esteve Puig i Ramon Puigsech.

Igualment, sabem que es confeccionà una llista negra amb vint-i-un noms de persones, possibles objectius per a ser detinguts i/o assassinats, on figuraven botiguers, propietaris rurals i destacats representants de la dreta torderenca. Van haver-hi ciutadans que s'hagueren d'amagar i uns pocs que pogueren fugir a l'Espanya nacional, tal va ser el cas de Joaquim Navinés, que passà a Sant Sebastià.

RELACIÓ DE PERSONES ASSASSINADES⁷

| RC | Data | Nom i cognoms | Edat | Nat | Professió | E/C | Mort | Lloc |
|---------|----------|---------------------------------|------|-----------------------|-------------|-----|----------|---|
| Tordera | 22-1-40 | Josep Camps Teixidor | 56 | Celrà | capellà | S | 13-08-36 | Ferit al ventre. Rematat a la carretera del cementiri de Vidreres. Tres assassins |
| Tordera | 5-9-42 | Josep Padrosa Trias | 47 | Vilademuls | capellà | S | 11-09-36 | No es localitzà, zona d'Hostalric. Maçanet de la Selva. Comitè d'Hortsavinyà |
| Tordera | 11-3-39 | Joan Barceló Oliveras | 60 | Girona | Propietari | C | 4-09-36 | Despoblat de la seva pròpia finca |
| Tordera | 20-11-42 | Jaume Sensat Jordà | 52 | Tordera | Comerç | C | 5-09-36 | Planoles |
| Tordera | 26-10-36 | Ricard Domènech Camprubí | 50 | Sant Joan les Fonts | Procurador | C | 15-10-36 | Tordera. Assassinat per una persona al seu propi llit de malalt |
| Tordera | 12-10-36 | Raimon Puig Altafulla | 72 | Tordera | Pagès | C | 9-10-36 | Tordera. A un camp |
| Tordera | 4-10-37 | Joaquim Gratovil Pujol | 28 | Sant Pol de Mar | Armer | C | 2-07-37 | Tordera. Camí de casa seva. Dos assassins. |
| Tordera | 22-6-40 | Narcís Casellas Casellas | 53 | Martorell de la Selva | Pagès | C | 15-09-36 | Bosc, terme de Palafròls. Tres assassins |
| Tordera | 20-4-42 | Joan Puntí Vallvehí | 35 | Arbúcies | Llenyataire | C | | Despoblat. La Pujada del Gabaix. Bosc de Can Matas. 1 assassí |
| Tordera | 3-11-42 | Tomàs Agustí Ubach | 35 | Brunyola | Xofer | S | 1-10-37 | Del Comitè d'Hortsavinyà. Desertor. Sant Pere de Riu. Participació de dos assassins |

| RC | Data | Nom i cognoms | Edat | Nat | Professió | E.C | Mort | Lloc |
|-----------|---------|-----------------------------------|------|-----------|------------|-----|----------|---|
| Barcelona | 20-4-42 | Carles Fuster Fabra | 34 | Barcelona | Propietari | S | 1936? | Se suposa a Barcelona |
| Tordera | 20-4-42 | Francesc Verdager Tió | 36 | Palafolls | Jornaler | C | 6-12-36 | Desaparegut |
| | | Desconegut 1 | | | | | | Només es van trobar ossos sense poder-se identificar |
| | | Desconegut 2 | | | | | | |
| | | Desconegut 3 | | | | | | |
| Tordera | 22-6-40 | Ramon Salichs Brugada | 42 | Palafolls | Pagès | C | 22-09-36 | Bosc de Can Claric d'Hortsavinyà |
| Blanes | | Sebastià Llorens Telarroja | 25 | Tordera | Pagès | S | 30-07-36 | Per haver amagat la custòdia i la imatge de la Verge del Vilar (Blanes) |



Poc abans o després de cometre els crims, manllevaren pics i pales a fi de poder enterrar algunes víctimes; almenys en un cas, el pic es tornà al propietari amb nombroses taques de sang. També m'ha arribat el testimoni que mossèn **Bartomeu Solà Serra**, que havia impartit la catequesi de la primera comunió a nens de Tordera, va ser martiritzat a Hostalric. Va dir que no podia veure el que estaven fent amb els objectes religiosos i les esglésies, aleshores li van buidar les òrbites oculars amb una cullera i, a Martorell de la Selva, el llençaren a un pou encara viu. Està enterrat a Hostalric.

1. **Camps Teixidor, Josep.** Nascut a Celrà l'any 1879, tenia cinquanta-sis anys. Exercí de vicari a les parròquies d'Aiguaviva, Salt, Arbúcies, Celrà i Figueres. Fou responsable de les de Vall-llobrega i Tordera, d'on era rector en morir. Es quedà a la rectoria fins a la nit del 12 d'agost de 1936. Pels volts de 2/4 de 3 de la matinada del dia 13 trucaren a la porta i, sense adreçar-li cap paraula, dos milicians li dispararen uns trets. El feriren al ventre i li travessaren una mà, els autors fugiren del lloc dels fets deixant-lo greument ferit, la seva minyona-majordoma, Clara Matamala, aconseguí aturar l'hemorràgia. Entre les 9 i les 10 del matí del dia dels fets tornaren diversos milicians del comitè de Tordera i prometeren de portar-lo a l'hospital de Girona, en no estar-hi d'acord se l'endugueren a la força en cotxe. Arrabassat així del seu domicili, anaren en direcció a Vidreres. L'afusellaren abans d'arribar al cementiri. Era el dia 13

d'agost de 1936. Participaren a la seva mort uns sis milicians. Després s'efectuà un gran registre en què obligaren la minyona a donar tots els objectes personals del mossèn assassinat.

2. **Padrosa Trias, Josep.** Nascut a Vilademuls el 9 de juny de 1889, tenia quaranta-set anys d'edat. Exercí de vicari a les parròquies de Vallmanya, Sant Esteve d'en Bas i Cadaqués. Fou responsable de la d'Hortsavinyà, d'on era rector en morir. S'estigué a la rectoria, mentre el Comitè del poble el feia treballar a la carretera de peó caminer (al punt conegut per Can Champany). De res no li serví d'agemolir-se a la tasca imposada. L'obligaren a pujar a un vehicle del comitè d'Hortsavinyà i l'assassinaren a la mateixa carretera l'11 de setembre de 1936, al terme de Maçanet-Massanes. El seu cadàver no va ser localitzat.

3. **Barceló Oliveras, Joan.** De seixanta anys d'edat, casat, propietari. Residia a Tordera. Va ser assassinat el dia 15 d'agost de 1936, el registre civil afirma que va ser el 4 de setembre d'aquell any, a la seva finca anomenada Talleda, barriada de Sant Tou, s'aixecà el cadàver i va ser enterrat al cementiri de Tordera. Trobant-se a Barcelona, un membre del Comitè li donà seguretats que no li passaria res si tornava a Tordera. Presentat al Comitè de Tordera, un altre membre d'aquest se l'endugué a la finca Talleda, amb el pretext que li ensenyés els llandars. Una vegada allà seria assassinat, declarant-se autor material dels fets un milicià detingut per la Guàrdia Civil els primers dies posteriors a l'ocupació militar de Tordera pels franquistes.

4. **Salichs Brugada, Ramon (a) Romà.** Residia a Palafolls, casat, tres fills, propietari, vivia a la casa de camp núm. 10, tenia quaranta-vuit anys. Va ser assassinat el dia 20 de setembre de 1936 i es trobà el seu cadàver al cap de dos dies en una carbonera del bosc de can Claric de l'agregat d'Hortsavinyà.

El 6 de setembre de 1936, Ramon Salichs, va ser maltractat d'obra per tres subjectes que el deixaren mig mort. Més endavant, un diumenge al matí, pels volts de dos quarts d'onze o les onze, es va veure un cotxe a la plaça (un Opel requisat a Tordera), van pujar-hi el xofer i tres milicians per anar a buscar a Ramon Salichs. Durant la nit del 12 del mateix mes, es personaren a casa seva (casa de camp Romà de Palafolls), els tres subjectes juntament amb altres i trucaren a la porta. Ramon Salichs va sortir per una finestra per veure què volien, dient-li que anaven a matar-lo, disparant tot seguit un tret que no el tocà, tancant el propietari ràpidament la porta. Així les coses, la patrulla marxà i Salichs s'anà a amagar a la casa de pagès anomenada Clarich, del barri d'Hortsavinyà (terme de Tordera). Alguns dies més tard, quatre milicians es traslladaren amb un cotxe a Hortsavinyà, on els esperaven tres milicians més; en arribar al barri pujà al vehicle un membre del Comitè del lloc per guiar-los a la casa on s'havia amagat en Salichs. Abans d'arribar al lloc, dos milicians van baixar del vehicle per no infondre sospites a la víctima, de tal manera que només arribaren al lloc el desconegut i dos milicians, els quals li van dir que els acompanyés, ja que havia de presentar-se al comitè de Palafolls. En Salichs, davant tanta insistència i tement ser objecte d'alguna violència, donat que tots els milicians anaven ben armats, de

mala gana va accedir a pujar al vehicle, però en tornar al punt on havien baixat els altres dos milicians, Salichs se n'adonà del parany i es negà a continuar el viatge i, aprofitant un moment de descuit, fugí. Aleshores un milicià li va clavar dos trets amb l'escopeta però sense tocar-lo i dos milicians més van emprendre la persecució, dient en tornar que el fugitiu ja no els donaria més feina. Deixaren el cos abandonat i tornaren tots, llevat del membre del Comitè d'Hortsavinyà, cap a Palafolls. Assassinat el 20 de setembre de 1936. Va ser trobat a Hortsavinyà (terme de Tordera) mort per ferides d'arma de foc. Segons consta a la partida de defunció, va morir per traumatisme cerebral per un instrument contundent; les seves restes van ser traslladades al cementiri d'Hortsavinyà el 22 de juny de 1940. Segons referències, els seus assassins directes van ser tres milicians. Inscrit al Registre Civil de Tordera el 22 de juny de 1940 i, al de Palafolls, el 16 de març de 1942.

5. **Casellas Casellas, Narcís.** De cinquanta-cinc anys d'edat, casat, agricultor. Residia a can Motxé a Vallmanya, barriada d'Hortsavinyà. Va ser obligat a fer el forat per enterrar Ramon Salichs i després el van assassinar a ell. Seria assassinat el 15 de setembre de 1936 i enterrat a la mateixa fossa que Ramon Salichs. Es trobava al mateix forat però ocupà la part inferior, mentre el cos d'en Ramon va caure al damunt. Com a inductors d'ambdós assassinats, figura el Comitè d'Hortsavinyà, com a inductor del d'en Narcís Casellas figura un milicià que l'anà a buscar a casa seva a l'objecte de cavar una fossa per en Ramon Salichs. Per boca del fill d'en Narcís Casellas, sabem que l'autor material seria un milicià que residia a Calella.

6. **Domènech Camprubí, Ricard.** De cinquanta-dos anys d'edat, casat i pare de dos fills, procurador de les finques del senyor Torres Domènech, resident a Tordera. Assassinat el 15 d'octubre de 1936 al dormitori de la seva pròpia llar, al veïnat de Sant Vicenç, trobant-se malalt al llit. Els autors van ser membres de comitès veïns. El seu cadàver va ser enterrat al cementiri de Tordera.

7. **Puig Altafulla, Raimon.** De setanta-dos anys d'edat, casat, pare de dues filles, pagès, resident a Tordera. Assassinat el 10 d'octubre de 1936, a les 5 de la tarda, trobant-se el seu cadàver a la finca que treballava amb destrucció de la massa cerebral; posteriorment seria traslladat al cementiri de Tordera.

8. **Gratovil Pujol, Joaquim.** De vint-i-vuit anys d'edat, casat, pare d'un fill, dedicat al comerç (tenia una armeria), domiciliat a Tordera al veïnat de Sant Daniel núm. 46. Va ser assassinat el 2 d'octubre de 1937, a les 10 de la nit, al camí que sortint de Tordera conduïa a la carretera Reial als Avellaners (d'en Massó). El mòbil va ser el robatori, ja que se li van quedar la llibreta dels deutes. El seu cadàver seria enterrat al cementiri de Tordera. Els autors van ser una parella de milicians.

9. **Agustí Ubach, Tomàs.** De trenta-cinc anys d'edat, xofer, solter, procedent de França, desertor de l'exèrcit, actuà com a xofer del comitè d'Hortsavinyà.

Segons consta en la tramitació del sumari núm. 61, incoat a Arenys de Mar el 2 de novembre de 1937, afegit a les declaracions dels testimonis, hi ha una nota que textualment diu: «Del sumario se deduce que los procesados aprovecharon su preponderancia en el Comité, para gastar el producto de la madera y no pagaban los jornales. Descontentos los obreros no se atrevían a protestar públicamente y al hacerlo en nombre de todos el muerto y denunciarlo en la Comarcal se originaron las enemistades, represalias y castigo que culminaron en su muerte». Arxiu Territorial de l'Audiència de Barcelona. Font de Fiscalia, capsa núm. 10. Va ser assassinat a la cuina de la casa anomenada Vert, a la barriada de Sant Pere de Riu d'Hortsavinyà, el dia 1 de novembre de 1937 a les 12 hores. El seu cadàver va ser enterrat al cementiri de Tordera. Els autors materials dels fets van ser dos milicians de Tordera.

10. **Puntí Vellvehí, Joan.** Nat a Arbúcies el 24 d'octubre de 1901, casat, treballador llenyataire. El seu cadàver va ser trobat per la seva esposa a l'indret conegut per «La pujada del Gabaix». Van anar a buscar-lo a casa seva l'agutzil de Fogars de Tordera per conduir-lo a Arbúcies, on era reclamat pels seus familiars. Però ja a la carretera d'Arbúcies van decidir que se'n tornés sol a casa i caminant. El matí de l'endemà sortí de casa seva en direcció al bosc on treballava fent carbó. En vistes que trigava molt en tornar, la seva dona sortí a buscar-lo, trobant-lo mort en un estat de fortes destrosses.

11. **Fuster Fabra, Carles.** De trenta-quatre anys d'edat, casat, propietari, domiciliat a la finca coneguda per can Serra, a la barriada de Sant Pere. Va ser assassinat a Barcelona el dia 21 de juliol de 1936.

12. **Sensat Jordà, Jaume.** Nat a Tordera el 22 de març de 1881, de cinquanta-cinc anys d'edat, casat amb Dolors Batista Pujol, amb tres fills, comerciant, tenia una botiga de llavors. Uns (tres o quatre) membres del Comitè local de Tordera sortiren en auto de Tordera, el 5 de setembre de 1936, esperant-lo a l'estació de Sils, on l'obligaren a baixar, tota vegada que ell es dirigia a Girona a tancar un negoci. Tot seguit, el conduïren al comitè de Santa Coloma de Farners. Allà segurament l'interrogaren, duia diners a sobre però no tenia salconduit per a circular, després el portaren a Girona, el darrer rastre apareix a Planoles, on va ser assassinat; el cadàver va aparèixer a la carretera, sense americana ni diners. La família va fer el cor fort per a demanar i aconseguir recuperar el cos i que fos enterrat al cementiri de Tordera. Aquesta informació tramesa per familiars desmenteix la teoria que l'havien assassinat prop de Banyoles, que altrament consta a la seva partida de defunció. A l'esquela mortuòria, impresa acabada la guerra pel seu funeral, fet el setembre de 1939, apareix aquest comentari: «Su caracter franco y bondadoso le hicieron querer de todos cuantos le conocieron y trataron».

13. **Verdaguer Tió, Francesc (a) Xalandrich.** De quaranta-set anys, nat a Palafolls el 3 de maig de 1889, casat, jornalero, domiciliat a Mas Martí. Desaparegué el 6 de desembre de 1936. Hi hagué un sospitós de la seva desaparició.



Josep Camps



Joaquim Gratovil



Ramon Salichs



Narcís Casellas

Fonts: Lluís Camps Sagué, Gustavo Gratovil Valls, Jaume Salichs Pujadas i Ramiro Casellas Prats

L'AJUNTAMENT 1936-1939

L'Ajuntament de Tordera estigué mediatitzat per l'existència del Comitè Antifeixista, era una simple ombra del que havia estat. El 31 de juliol de 1936 es procedí a la destitució dels quatre representants electes de Lliga Catalana i es formà un nou Consistori integrat per vuit regidors electors i quatre designats, suplents a la llista d'Esquerres de 1934 i supervisats pel Comitè, presidits tots ells per Joaquim Sagrera d'ERC.

No hi hauria cap harmonia entre els sindicats antifeixistes, s'observaren fortes discrepàncies entre el Sindicat d'Oficis Varis de la UGT i la CNT, al punt de fer-se el pacte de fam a algunes col·lectivitats.

La fesomia de Tordera anava variant, de fet, ja s'evidenciava d'ençà el 1931 amb el canvi del nom d'alguns carrers.

| Nom antic | Canvi república i guerra | Franquisme |
|-----------------------------|------------------------------|------------------------|
| Camí Ral | Francesc Macià | General Mola |
| Sant Ramon | Pi i Margall. Herois de Jaca | José Antonio |
| Ciudadans | Prat de la Riba | |
| Massó del Sot | Santiago Rusiñol | |
| Santa Llúcia | Durruti (guerra civil) | |
| Espases | Guimerà | |
| Plaça Església o de la Vila | De la República | Plaza del Generalísimo |

Font: Vendrell Salvador: *Tordera, arrels d'un poble*, p. 53

Un dels aspectes polítics més destacats a Tordera durant la guerra civil va ser la pervivència dels homes, de les accions i de les actituds del Comitè fins molt entrada la guerra. De fet, el Comitè serà el gran nucli del poder durant l'any 1936 i part de 1937, el seu poder depassa en molt els temes de Defensa i Guerra, per endinsar-se en aspectes dels Proveïments, Agricultura, Transport o Sanitat; de

fet, era el contrapoder, l'ànima de la nova organització revolucionària i mantindrà el seu ascendent mentre hi hagi milícies o patrulles armades, és a dir, per la imposició de la força. La forma de parlar i el poder intimidador dels homes de la CNT-FAI eren ben coneguts, feien el que volien i actuaven amb independència total de les normes de cortesia envers els companys de l'Ajuntament; de fet, per a ells, el Comitè o l'ordre revolucionari havia de prevaldre a qualsevol acció de l'Ajuntament. De tota manera, el Comitè nodriria la vida política torderenca d'homes de gran vàlua; alguns dels seus membres, com Ramon Puigsech Homs (UdR) o Sebastià Bonfill Batallé (PSUC), serien alcaldes de Tordera durant la guerra, curiosament la CNT-FAI no tindria cap alcalde, prova palesa que les actituds prepotents no convoquen adhesions entre les minories.



Camió Katuska ZIS-5. Font: Internet

La demostració de força anarquista més evident, si bé continuació neta de la prepotència diària en les seves actuacions, va ser l'11 d'octubre de 1936, quan els homes de la CNT-FAI del Comitè emplaçaren un camió katuska (probablement el del repartiment de la llet) davant l'Ajuntament amb una metralladora apuntat l'edifici, aquest fet obligà a dimitir Joaquim Sagrera, que era el legítim alcalde de Tordera. Amb aquest acte de força i

intimidació, la CNT-FAI de Tordera volia demostrar qui eren i com actuaven, deixant clar que en la nova ordenació política volien retenir les parcel·les de poder que creessin oportunes. I aquesta situació intolerable continuaria molt mesos més, per exemple, quan el 15 de març de 1937 posaren contra les cordes l'alcalde Sebastià Bonfill.

El Consistori, format el 16 d'octubre de 1936, quedà integrat per:

| | |
|---------|------------|
| CNT-FAI | 3 regidors |
| ERC | 3 regidors |
| PSUC | 2 regidors |
| UdR | 1 regidor |

Font: AMT

De fet, aquesta composició no expressa la realitat del moment: la CNT controlava la situació amb els seus tres representants, un d'UdR i la passivitat o la por dels tres representants d'ERC.

No per casualitat, l'elecció del nou alcalde Ramon Puigsech comptà amb el suport clar de la CNT, mentre ERC votava en blanc o donava un vot al candidat alternatiu Sebastià Bonfill del PSUC, elegit alcalde segon. Tot seguit, es formaren les comissions municipals:

| | |
|------------------------------|----------|
| Defensa | PSUC-CNT |
| Proveïments | PSUC-CNT |
| Economia | ERC-CNT |
| Agricultura i Treball | ERC-CNT |
| Obres Públiques | CNT-ERC |
| Assistència Social i Sanitat | ERC-CNT |
| Cultura | ERC-PSUC |

Font: AMT

Així, podem veure que la CNT era present a sis de les set comissions, ERC a cinc de set comissions i el PSUC a tres de set comissions.

La votació, efectuada el 17 d'octubre per elegir definitivament el nou alcalde, serví per a renovar els lligams i situar ERC definitivament en l'ostracisme. Ramon Puigsech obtingué cinc vots (un d'UdR, dos de la CNT i dos del PSUC), mentre que Emili Garriga n'obtingué tres (els dels regidors d'ERC).

Per tant, queda clar que Puigsech era l'alcalde sindicalista «revolucionari» que comptava amb el suport de les principals forces polítiques locals, la novetat era l'ascendent PSUC, que podia alterar la geometria variable en què es visionaven els pactes de govern municipal: «Fou alcalde de Tordera en representació del PSUC. Dimití del càrrec per diferències polítiques amb els representants de la CNT-FAI a l'Ajuntament, que era el sector hegemònic al poble. Després del seu pas per l'alcaldia, seguí tenint un paper important en la política local, sobretot en la defensa dels masovers enfront dels propietaris»⁸.

D'entrada, pot sobrar una mica el doble paper jugat per en Ramon Puigsech, però si ho analitzem bé, veurem que era una persona que sabia adaptar-se a cada circumstància. En un primer moment i avalat per tota la seva trajectòria sindicalista compromesa amb la pagesia, però al mateix temps de persona implicada en la lluita obrera en general i del socialisme en particular, exerceix un paper de seguiment i integració dins el procés revolucionari, si bé mantenint evidents discrepàncies en relació a certes actuacions. Aquest acord tàcit entre ell i la CNT arriba fins al 17 d'octubre de 1936, d'ençà aquell moment augmenten les friccions amb la central anarcosindicalista, és quan neix el Ramon Puigsech, home del PSUC i de govern municipal.

ERC es veia foragitada de l'alcaldia i en una posició d'aïllament progressiu. Aquell dia, hi hagué també la derrota de la CNT en el tema del manteniment de les milícies, quina dissolució era exigida per les minories ERC i PSUC, com a solució per a poder tenir una activitat política progressivament normalitzada.

El 31 d'octubre de 1936 va tenir lloc una sessió extraordinària, on els representants de la CNT es mostraven molestos exclamant que necessitaven l'orientació de la seva organització, ja que, del contrari, serien desautoritzats per aquesta. No havien participat a una reunió que havia tingut lloc la nit anterior per

formar el nou cartipàs municipal i que havia estat organitzada per Bonfill del PSUC. Esclatà una fortíssima discussió entre Morral de la CNT i Bonfill del PSUC, en relació al reforç de milicians que havien retirat un cotxe dels socialistes. En general, tots els representants de la CNT tenien una actuació personal sense entendre's amb els companys. Aquest sindicat havia convocat tots els pagesos al seu local, sense dir res als altres sectors politicosindicals. A la sessió del 14 de desembre, Sebastià Bonfill prengué possessió del càrrec d'alcalde.

El mes de desembre, a la sessió del dia 28 del 1936, es discutí un document de la CNT sobre la nova economia i l'organització futura de la societat, un document important que despertà un fort interès i comentaris de totes les minories, especialment del PSUC, que titllà d'interessants alguns punts i d'irrealitzables uns altres, però enfocà la resposta sobre la necessitat de la unitat i de guanyar la guerra; els altres temes es resoldrien després de la victòria.

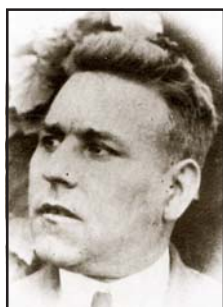
El dissabte 13 de febrer de 1937, el Sindicat de Pagesos denuncià la violència emprada contra companys seus que anaven a Blanes a vendre aviram i ous a profit de les seves famílies, a l'igual que molts blanencs anaven a comprar productes a Tordera. Doncs bé, segons la denúncia, els sortiren al pas homes armats amb fusells i pistoles, alguns d'ells de l'Ajuntament, tot atropellant-los, pegant-los cops de culata, maltractant-los de paraula i d'obra, etcètera, es deia que les venedores no tenien el permís de sortida de queviures. El Sindicat demanava que qualsevol que hagués participat en aquells actes fos desposseït del seu càrrec municipal, que s'autoritzés i obrís un mercat lliure per a tots els productes agrícoles i que s'indemnitzés els perjudicats.

No cal pas dir que esclatà una forta discussió; tot seguit l'alcalde manifestà que s'havien presentat a l'Ajuntament un munt de dones, que havien nomenat una comissió que denuncià que es feien diferències, ja que, segons sembla, hi havia compradors de Blanes que anaven pels veïnats i que tenien el permís de Proveïments. La CNT manifestà l'autonomia de les conselleries i es mostrà dolguda i molesta, tot denunciant un fet de la conselleria d'Economia més propi de la cinquena columna que de companys que actuaven amb lleialtat. Els regidors de la CNT demanaren que se'ls facilités còpia de l'acta municipal. La discussió sorgida continuà a la sessió del 15 de febrer de 1937. El Sindicat de Pagesos demanava la llibertat comercial com a penyora de normalitat. La CNT es defensà dient que les dones venedores volien passar i que es posaren a repartir trompades i a maltractar. Per al PSUC, les dones que anaven a vendre a Blanes trencaren un acord del Consistori de Tordera, que la resposta va ser brutal i demanà que fossin fortament multades. També sol·licità l'aclariment dels fets i les responsabilitats polítiques que se'n derivessin per l'ús desproporcionat de la força. Protesta pel fet que els vigilants nocturns actuessin a aquella hora i sobre la ingerència de la CNT en aquest afer. Proposa fer una investigació i que, demostrats els fets, els regidors autors de l'agressió fossin desautoritzats i apartats de l'Ajuntament. ERC no volia ni violències ni provocacions.

El 26 de maig de 1937 va tenir lloc una sessió municipal amb l'assistència de cinc regidors, acte seguit es produí la dimissió de l'alcalde Sebastià Bonfill per haver fabricat pa sense el consentiment dels patrons flequers que, a més, tendien a alterar l'ordre de les cues per fer favoritismes. Bonfill es mostrà especialment dolgut pels atacs rebuts des d'ERC. La dimissió, però, no li seria acceptada.

Els fets de maig també van tenir les seves repercussions a Tordera, on no faltaren escopeters voluntaris que es passejaven pels carrers o la instal·lació d'una metralladora a Can Bertolín. Després va caldre desarmar la rereguarda, ben farcida de material de guerra que havia estat i era un important element que enriaria les relacions polítiques i un as a favor de la CNT-FAI durant molts mesos:

«Durante el día de ayer, la Brigada de Vigilancia de Puertos y Costas efectuó diversos registros en Calella, Malgrat, Palafolls y Tordera, los cuales dieron por resultado la ocupación de gran cantidad de armas de fuego largas y cortas, armas blancas, bombas de mano, detonadores y municiones, todo lo cual fue puesto a disposición del jefe de las fuerzas de Asalto. En Tordera se procedió también a la incautación de material y documentación de un equipo transmisor y receptor de radio y diversos valores, los cuales han sido puestos a disposición del delegado de Hacienda»⁹.



Joaquim Sagrera



Ramon Puigsech



Sebastià Bonfill



Antoni Camps

Font: Història gràfica de Tordera

El 23 d'agost de 1937, Bonfill presentaria novament la seva dimissió informant que el dia 18 ja havia lliurat l'alcaldia a Ramon Puigsech; els regidors d'ERC es lamentaren de la seva marxa, ja que en la seva actuació havia estat «actiu, recte i enèrgic». Val a dir que aquí s'interromperen les actes municipals.

D'aquests fets, se'n feia ressò indirectament la premsa en parlar que, el dia 14 d'agost de 1937, l'alcalde de Tordera havia visitat la Comissió General de la Generalitat a Girona, on segurament Bonfill argumentà les raons de la seva dimissió, que no eren altres que ocupar un càrrec ofert per la Generalitat.

La unitat antifeixista estava trencada. ERC no participaria en l'organisme, en principi unitari, del Front Popular Antifeixista, format el setembre de 1937.

L'alcalde Puigsech continuà al seu lloc fins a meitats de l'any 1938, essent succeït per Antoni Camps i Pons, qui ostentà el càrrec des d'aquell moment a inicis del mes d'octubre quan la Generalitat, arrel d'una inspecció i veient el desordre de la secretaria municipal, optà per designar un comissari municipal, en funcions d'alcalde, en la persona de Tomàs Vives Rossell: «Por orden del consejero de Gobernación han sido suspendidos en el ejercicio de sus cargos los actuales componentes del Ayuntamiento de Tordera, se ha designado a Tomás Vives Rossell para desempeñar el cargo de comisario municipal del citado Municipio»¹⁰.

Així doncs, veiem com les darreres alcaldies van durar pocs mesos, que la diarquia entre Bonfill i Puigsech va ser efectiva molts mesos i que la relativa hegemonia política del PSUC va perdurar fins gairebé el final de la guerra. L'allunyament d'ERC del centre del poder, la imprevisibilitat de la CNT i la soledat del PSUC i de la UdR, a banda dels creixents problemes en proveïments i d'atenció als refugiats que sobrepassaven les forces de la secretaria municipal i dels seus pocs funcionaris, van aconsellar una intervenció directa de la Generalitat en els afers municipals de Tordera on, de fet, mai va existir un autèntic front antifeixista, més aviat la creació de capelletes enmig de desconfiances i retrets mutus.

Es visiona també la progressiva decantació, numèricament important, de càrrecs i militants d'ERC i de la UdR cap al PSUC. Va ser el cas de Joan Borrell Pou, Josep Curuz Artau, Albert Pujolar València (UdR) o Timoteu Tosas Rosselló (corresponsal de premsa).

Convé parlar, igualment, de la presència i del protagonisme prou important del sindicat Unió de Rabassaires (UdR), per bé que cada vegada més mediatitzada per la política del PSUC, cal recordar el cas d'homes com Ramon Puigsech Homs, Feliu Juvany Gelrà, Joaquim Carreras Barceló (també del PSUC), tots ells ben bregats en les lluites i reivindicacions de la pagesia de Tordera. El control per part d'ERC del jutjat municipal, amb Emili Tomàs Torner o Jaume Casals Fulladosa, serà com una mena de refugi o petita parcel·la de poder donada com a premi de consolació per no accedir a l'alcaldia.

ELS PATIMENTS D'UNA GUERRA

El cas de Tordera és excepcional en molts aspectes, en primer lloc, per la gran duresa de la repressió revolucionària, la setena més nombrosa de la comarca, però, segurament, la primera en produir-se directament i al propi territori municipal, també per la força i la prepotència en l'acció política de la CNT. També es produiria la intervenció de la Generalitat en el municipi, imposant un comissari municipal (1938), tal com també va ser el cas de Malgrat de Mar, era una clara manifestació de la manca de cohesió antifeixista local.

El balanç provisional de pèrdues humanes és altíssim, durant el període de la guerra i de la immediata postguerra puja aproximadament a 102, que clava molt el mític centenar de morts de la tradició oral:

| | |
|--|--------------------|
| Ciutadans represaliats a la rereguarda republicana | 13 + 3 desconeguts |
| Soldats morts als diversos fronts i a hospitals militars | 68 |
| Morts en bombardeigs | 1 |
| Ciutadans represaliats pel franquisme | 11 |
| Morts a camps nazis | 6 |

Font: Elaboració pròpia

En aquest apartat, el repàs exhaustiu al Registre Civil ha de ser complementari amb la memòria històrica, per tal d'aproximar-nos a la xifra real final, possiblement superior als seixanta-vuit torderencs morts al front, el 50% caiguts durant el 1938, o com a conseqüència de les ferides rebudes. Aquesta també serà en molts casos una història d'il·lusions truncades en plena joventut.

No es va dur a terme la col·lectivització de les botigues, però sí del seu subministrament, dels barbers, flequers, transportistes, fusió dels cinemes, etcètera.

A nivell de l'alimentació, cal esmentar el moment de la introducció del racionament, els conflictes en la distribució dels queviures, el preu comparatiu de cada producte, l'adulteració de molts productes com el pa o la llet, o el consum de tota mena de barreges estranyes a l'estómac. Les vivències personals en aquest capítol són molt importants per fer-nos veure la voluntat popular de supervivència i l'adopció de mètodes d'ús personal.

Els refugiats també van ser víctimes de la guerra, el seu pes numèric seria molt important, un 8,62% del total poblacional el 1937 i un 11,5% el 1938, amb tres-cents noranta refugiats:

| | | |
|------------------------------|-----|--------|
| Ajut infantil | 36 | 9,23% |
| Euskadi | 151 | 38,72% |
| Madrid i d'altres comunitats | 203 | 52,05% |

Font: López T/Serra, X: *La guerra civil a Tordera 1936-1939*, p. 137

Les complicacions derivades del seu establiment a nou punts i també a cases particulars i la problemàtica de la seva alimentació, suposà l'obertura d'un nou front interior ben farcit de problemes.

Presento tot seguit la història d'una família asturiana, refugiada a Tordera, narrada per un descendent:

«Mi abuelo Manuel García Rodríguez (1886-13/08/1941) se casó con Rosario Huergo Bada (1893-18/12/1975). Vivieron en Nueva (Llanes) tuvieron ocho hijos: Manuel, Jesús, Matilde, Antonio, Tomás, Ángel, Francisco y María del Carmen García Huergo. Rosario Huergo Bada tuvo tres hermanos: José, Ángel y Pedro Huergo Bada. Tuvieron diversas fincas, casas y ganado en Llanes debido al carácter de pequeños propietarios rurales instalados en una villa cabecera de comarca a mitad de camino de Ribadesella (Ribesella) y de Llanes.

En los sucesos de la Revolución de Octubre de 1934 de Asturias, la represión contra los civiles tuvo consecuencias en la familia; al menos tres personas (dos sobrinos carnales y un cuñado de Manuel García Rodríguez) fueron asesinados en Villafría a las afueras de Oviedo.

Manuel García Rodríguez vinculado a Izquierda Republicana defendió e hizo propaganda a favor de las candidaturas del Frente Popular en Febrero de 1936. Ángel y Pedro Huergo Bada tomaron el mismo partido desde su militancia en el PSOE.

Al producirse el golpe de estado, mi abuelo fue elegido presidente del Comité de Guerra en Nueva, representación que mantuvo hasta mediados de septiembre en que las autoridades republicanas pudieron restablecer cierto orden desde la sede en Gijón/Xixón.

En Nueva se produjo en esos primeros días el paseo (asesinato) de un militante de las derechas y la detención de otros cuatro destacados falangistas. Estos detenidos fueron trasladados (con la intención de evitar nuevos paseos) a Llanes, capital del concejo (el 27/08/1936) pero posteriormente fueron sacados por el Comité de Sama y arrojados (asesinados) el 04/09/1936 a un Pozo en Sama.

Después del Pacto de Santoña (24 de Agosto de 1937), cae fácilmente Santander el 26 de Agosto; el 1 de Septiembre cae Unquera y el 5 los franquistas entran en Llanes.

El 4 de Septiembre embarcan en Ribadesella (Ribesella) las mujeres y los hombres menores de 15 años de familias vinculadas con dirigentes republicanos; en concreto.

Así pues se embarcaron Rosario Huergo Bada (que hizo de “cabeza del grupo”) y siete hijos Jesús, Matilde, Antonio (aún vive) Tomás, Ángel, Francisco y María del Carmen García Huergo (aún vive).

Su cuñada Filomena Pérez Pesquera con cuatro hijos: Casimira, Asunción, Julia, Ramón (aún vive) y Carmina Huergo Pérez.

Su sobrina María Jesús Huergo Cabrales con cinco hermanos: Rosario, María Luisa, José María (aún vive), Cesar y Ceferino Huergo Cabrales.

En total, veinte personas embarcaron en un vapor británico, el Stanmore, el 4 de Septiembre dirigiéndose a La Pallice el puerto de La Rochelle (se cuantifica en más de 46.000 los evacuados por mar de una población de 600.000, aunque también se evacuaron santanderinos y vascos); de ahí fueron inmediatamente subidos a un tren, pararon en Burdeos.

De Burdeos fueron a parar a Port Bou (mi padre recordaba lo grande que era la estación y la cantidad de gente que había), Girona, Barcelona (donde jugó un gran papel el Centro Asturiano) y Lleida hasta ser instalados en una masía de Maials.

En la página 4 de *La Vanguardia*, del martes 5 de Octubre de 1937, sitúa a todo el grupo familiar en Maials (Lleida).

En Maials coincidieron con la recogida de almendra y aceituna.



Rosario Huergo
Font: Xesús Nel García Álvarez

En un momento dado (quizá cuando los franquistas pasaron el Segre) los desplazaron, cogiendo de noche una barcaza plana en la que cruzaron el Ebro hasta Mora d'Ebre; de ahí a Reus y noche en Tarragona (bombardeada). De Tarragona por Barcelona hasta Mataró (donde recordaban los bombardeos contra la población civil) y Tordera. Los instalaron en varias casas, ellos recordaban Can Tarrés al lado del cementerio y también refieren Cal Ferrer Nou.

Mi padre y mis tíos recordaban la voladura del Puente; la llegada de soldados en retirada sin orden aislados.

María Jesús y Rosario Huergo Cabrales huyen con los soldados hacia Francia; nunca más se supo ninguna noticia de ellas; también refieren la música y los colores de las tropas italianas que entraron en Tordera.

Mientras tanto, los que quedaron en Asturias no lo pasaban mejor. Ángel y Pedro fueron apresados. Ángel ejecutado el 14/05/1938 está enterrado en el cementerio de El Cotu en Gijón/Xixón; Pedro condenado a cadena perpetua (cumplió nueve años), posteriormente destacó por la difusión y protección del folklore y las costumbres asturianas propias del Oriente de Asturias.

Manuel García Rodríguez, al caer Asturias en Octubre de 1937 (21/10/1937), se echa al monte en los montes de Ques (Piloña), parajes que conocía de su juventud y donde en las cercanías habitaban hermanos y sobrinos suyos. Pacta su entrega (alentado por tener diversos apoyos de “personas de orden” de Nueva) el 1 de Mayo de 1939; juzgado en la causa 987-II-39 es condenado a muerte y ejecutado en el cementerio de Los Arenales de Oviedo/Uviéu el 13 de Agosto de 1941.

Hay un documento que sitúa a Rosario Huergo Bada en Oviedo/Uviéu procedente de “zona roja” el 9 de Abril de 1939 y su desplazamiento a Nueva.

Dada la vinculación de la familia Huergo a la pequeña burguesía comercial y campesina de la comarca, mi abuela consigue ciertas garantías de algunas personas de derechas de Nueva.

Por ello el 1 de Mayo de 1939, dos de estas personas con el cabo del puesto de Nueva y mi abuela se encaminan a Ques, donde se entrega mi abuelo, evidentemente no le sirvieron de nada los avales.

Mi abuela, después de unas semanas en casa de su hermano José, decide llevarse a sus hijos (salvo Manuel que estaba recluido) a Oviedo/Uviéu con ayuda de los hermanos y sobrinos de Manuel García, más algo de dinero que había conseguido rescatar gracias al poder que mi abuelo le firma ya en la cárcel (mi hipótesis es que eso, la necesidad de disponer por parte de mi abuela y sus hijos también “ayudó” a la entrega de mi abuelo) y consigue iniciar una nueva vida comprando casa con bar en la Calle de El Pesu en Oviedo/Uviéu.

La condena a muerte que llevaba aparejada la responsabilidad civil conllevó la incautación de la casa y el bar, condenando a muchos años de privaciones, añadidos, a mi abuela que a pesar de todo consiguió salir adelante junto con todos sus hijos junto a ella¹¹.

Convé recordar que a Tordera no es van construir refugis antiaeris, a diferència de Blanes, amb nou, o Malgrat de Mar amb dos i que el nucli de població no va ser objecte de bombardeigs directes. L'únic bombardeig va donar-se el gener de 1939 a la zona de Sant Daniel, amb un reguitzell de bombes molt repartides que, de fet, empaitaven les columnes de soldats republicans en retirada.

El dimecres 21 de juliol de 1937, a les vuit del matí, hi hagué el metrallament d'un tren de passatgers prop de l'estació de Llavaneres, entre els ferits hi havia: «Una mujer, Francisca Bertrán, de 51 años, que viajaba en el tren, vecina de Tordera, fue auxiliada también en el Hospital Civil y trasladada luego en una ambulancia a su pueblo»¹².

El 30 de juny de 1938, en un bombardeig a la SAFA i a l'estació de Blanes, moria Joaquina Jofre Massó, soltera, natural de Tordera. En aquell bombardeig van morir nou persones més.

Els darrers dies de retirada, més de quinze famílies de Tordera marxaren cap a França, al voltant d'unes quaranta persones. Entre elles aquestes:

| | |
|---------------------------|-----------------------------|
| Bonfill Batallé, Sebastià | Jubany Rabassa, Fèlix |
| Carreras Barceló, Joaquim | Martín Gassión, Ramon |
| Colom Massó, Joaquim | Martori Massó, Josep |
| Colom Massó, Miquel | Mercader Vilavella, Antonio |
| Cornelles Coll, Bautista | Montoro Martínez, Antonio |
| Curuz Llopart, Joan | Puigsech Homs, Ramon |
| Garriga Colom, Pere | Pujolar València, Albert |
| | Solà Tresserras, Manuel |

Font: *Causa General de Tordera* (AHN-M)

A la desesperada i a fi de guanyar temps en la retirada, els darrers dies de gener de 1939, durant la nit del dia 31 (de fet eren les 7 o dos quarts de 8), els artificiers republicans procediren a volar el pont sobre la Tordera. En dinamitar el pont de la Tordera, van fer caure els seus dos extrems. El cap de pont era prop de l'actual pont de la carretera. Per cert, que va quedar un cos d'un soldat mort amb un braç enlaire a un tros del pont. Quan van volar els ponts de la Tordera, s'escoltà un gran terrabastall, es van trencar els llums de carbur i molts vidres. El dia 31 de gener, les tropes franquistes ocupaven la desembocadura del riu Tordera, límit de les províncies de Barcelona i Girona.

A les 7 del matí del dimecres, 1 de febrer, les campanes anunciaven l'entrada de les tropes franquistes a Tordera, que es verificà prop de les 8 del matí (divisió CTV Littorio, tropes marroquines...): «En el sector de la costa se ocuparon esta mañana Tordera y Fogás de Tordera y a media tarde se habían conquistado además los pueblos de Breda y Hostalrich. El número de prisioneros hechos ascendía a dicha hora a más de 1.600, siendo muy abundantes el material y armamento recogidos»¹³.

Els moments posteriors es va intentar restablir la normalitat, qüestió aquesta bon xic difícil per la voladura dels ponts, tal i com explica Josep Pla:

«Abandonamos la costa, y el coche, por la carretera general de Madrid a La Junquera, penetra en el interior. Hemos de pasar el Tordera. El puente está volado.

Casi todos los puentes están volados. Este del Tordera es importante. El regimiento de pontoneros de Zaragoza está acampado bajo los chopos, construyendo un puente provisional. ¡Muchachos magníficos estos pontoneros, qué tantas veces han trabajado bajo las balas con una eficacia extraordinaria! ¡Qué buenas caras, qué salud, qué musculaturas tensas! Nos piden noticias. Todo el mundo pide noticias.

Ahora, en este momento, en Cataluña, la incomunicación es lo que más impresiona a todo el mundo. Pasamos el Tordera en el puente de barcas y nos encontramos, en la otra parte, con un rebaño de dos o tres mil prisioneros que, conducidos por una pareja de la Guardia Civil, marchan, a pie, hacia Barcelona. El contraste con nuestras tropas es indescriptible.

Pasamos las colinas dulces de la margen izquierda del Tordera y entramos en La Selva. Vidreras. Hay un campamento de Legionarios en las afueras del pueblo. El paisaje es de una calma y de una suavidad indescriptibles»¹⁴.

El servei del ferrocarril MZA també estava interromput i no es restablí sinó al cap d'uns mesos: «El servicio hasta Gerona es difícil que se pueda reanudar inmediatamente, pues hay cinco puentes volados, y uno muy importante, de carácter internacional, sobre el río Tordera. El servicio entre Barcelona y la frontera también será, difícil, reanudarlo, por cuanto entre Gerona y Flassá hay tres puentes destruidos y dos más muy importantes desde este mismo pueblo hacia la frontera»¹⁵.

LA REPRESSIÓ FRANQUISTA



La repressió de la postguerra serà llarga, dura, implicarà judicis, afusellaments, acomiadaments laborals, presó, brigades femenines per a la neteja d'antigues casernes militars, insults i amenaces, la persecució sistemàtica de l'idioma o del fet cultural català. Els tres primers anys seran d'una duresa extrema, que després s'anirà modulant atenent a la sort dels bàndols a la Segona Guerra Mundial.

Acabada la guerra la repressió no es va fer esperar, el Tribunal de Responsabilitats Polítiques va judicar moltes persones de Tordera, algunes d'elles inculpades únicament per haver ocupat un càrrec polític a l'Ajuntament: «El pare va ser jutjat i represaliat com alguns companys seus, no negà cap acusació, afirmà que era catalanista, tinent d'alcalde, etc. Va ser un dels fundadors d'ERC a Tordera. Quan els van posar en llibertat, el poble tancà portes i se'n van anar a l'estació a rebre'ls. Allò va ser apoteòsic»¹⁶.

Dels nombrosos informes, destaquen els que es demanaven d'ofici a les autoritats civils i polítiques de Tordera. Es donaren molts casos de detencions, registres, amenaces, etcètera. Fins i tot, sé el cas d'un jove cadet del FF JJ que no estava massa interessat en la instrucció premilitar que rebien i un instructor li va dir que si no hi anava el seu pare ho pagaria.

Alguns represaliats del 1939 van ser-ho per excés de confiança, recordant favors o ajuts que havien salvat propietats o vides i obviant possiblement altres delictes que ara se l'imputaven amb força: «Pressionat pel meu pare i per en Sagrera, van salvar a l'excalcalde Pere Vendrell i això va ser que pensés que tenia impunitat, com si estigués vacunat, bo i pensant que a ell no li podia passar res»¹⁷.

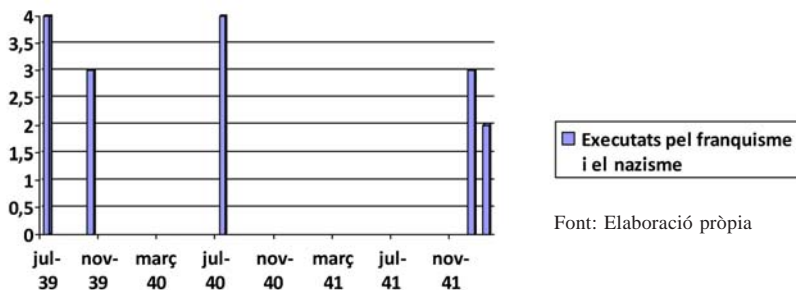


Hi ha un cas d'un milicià, de motiu «el senglar», que en escoltar la sentència judicial exclamà: «No jo n'he mort tants, però no tants com diu aquí, indicant el full de consell de guerra». He pogut llegir les declaracions d'alguns testimonis de fets delictius, n'hi ha que són molt detallades, d'altres que responen amb un no vaig veure-ho o no hi era i encara són més abundants les declaracions exculpatòries dels detinguts o les dobles o triples declaracions abundants amb el no hi era, no en sabia res o només patrullava. El delicte el va fer el comitè (genèric) o aquell individu o aquell altre del comitè, però jo no. Hi ha incongruències en algunes declaracions i en algun cas és altament probable que paguessin uns pels altres: per fets comesos per un germà que havia marxat cap a França o perquè no hi hagués indicis sòlids de la presència d'una determinada persona a un lloc concret el dia d'un assassinat. En certs casos, hauria calgut investigar més.

EXECUSSIONS SUMARÍSSIMES¹⁸

Tordera serà, després de Mataró, la segona població del Maresme en nombre d'execucions sumaríssimes, amb un percentatge del 3,2% de la població local.

| Lloc d'execució | Data | Nom i cognoms | Militància | Edat | Nat | Professió | E.C | Notificació |
|-----------------|----------|--------------------------------|--------------------------|------|-----------------|------------|-----|---------------|
| Camp de la Bota | 17-10-39 | Josep Comas Arboix | CNT-M. Ctè. Hortsavinyà | 34 | Arbúcies | Carboner | S | J.M. núm. 8 |
| Camp de la Bota | 12-07-39 | Joan Coronas Roquet | CNT-FAI | 32 | Tordera | Pagès | C | J.M. núm. 12 |
| Camp de la Bota | 12-07-39 | Josep Colom Massó | CNT-FAI | 33 | Tordera | Serrador | C | J.M. núm. 12 |
| Camp de la Bota | 12-07-39 | Fermí Ridorso Cuní | CNT-FAI | 41 | Tordera | Jornaler | C | J.M. núm. 12 |
| Girona | 28-07-39 | Emili Expósito Serrat | CNT-FAI | 27 | Osor | Pagès | C | J.M. núm. 8 |
| Camp de la Bota | 17-10-39 | Josep Cateura Expósito | CNT-FAI | 38 | La Cellerà | Pagès | C | J.M. núm. 1 |
| Camp de la Bota | 24-10-39 | Francesc Matas Bertran | ERC M. Ctè. Tordera | 45 | Tordera | Comerciant | C | J.M. núm. 1 |
| Camp de la Bota | 06-07-40 | Joan Oller Roman | CNT M. Ctè. | 33 | Hostalric | Pagès | | Audit. Girona |
| Camp de la Bota | 06-07-40 | Joaquim Ribas Romaguera | CNT M. Ctè. | 35 | Maçanes | Pagès | C | Audit. Girona |
| Camp de la Bota | 06-07-40 | Delfi Expósito Serrat | CNT M. Ctè. Hortsavinyà | 30 | St. Pere d'Osor | Carboner | S | Audit. Girona |
| Camp de la Bota | 08-07-40 | Antoni Morral Tondo | JLL CNT-FAI Ctè. Tordera | 22 | Sabadell | Teixidor | S | J.M. Sabadell |



1. **Comas Arboix, Josep.** Nat el 14 d'agost de 1906, natural d'Arbúcies, de 34 anys, resident a Hortsavinyà, casa Casellas, carboner, solter, afiliat a la CNT, va fer propaganda a les eleccions del 16 de febrer a favor del Front d'Esquerres, entrant d'ençà aleshores com a alcalde. Membre del Comitè revolucionari d'Hortsavinyà que actuà tant a aquesta població com a Granollers i a municipis de Girona. Hagué de lliurar les claus de l'església a tres incendiàries. S'allistà voluntari a l'exèrcit republicà. Detingut per les patrulles falangistes de Canet de Mar, es trobava en presó preventiva d'ençà l'11 d'abril de 1939. El 19 de juny de 1939 ingressà a la presó Model de Barcelona i restà a disposició del Consell de Guerra Permanent. Més tard, va ser sotmès a consell de guerra sumaríssim. Tenia l'expedient núm. 5.491 de l'Auditoria de guerra. Sotmès a consell de guerra el 23 de juny, se li imposà la pena de mort: «Fallamos que debemos condenar y condenamos, a los procesados José Comas... a la pena de muerte». El Cap de l'Estat es donà per assabentat de la pena imposada el 5 d'octubre de 1939. L'execució va tenir lloc a 2/4 de 6 del matí del 17 d'octubre de 1939.

2. **Cateura Expósito, Josep.** Nascut a La Sellera (Girona) l'11 de novembre del 1899, veí de Tordera, tenia 38 anys, casat, pare de quatre fills, d'ofici pagès; també venia peix i tenia un establiment de queviures al carrer de Sant Ramon, durant la guerra s'instal·là a la casa Margall. Va militar a ERC, trencà una urna electoral a la població de Salt. Controlava l'entrada i sortida de passatgers dels trens, passava paperetes amb els imports de les multes imposades pel Comitè, després seria policia. Militant de la CNT i president de la Col·lectivitat de Pagesos, va intervenir en diverses tales de boscos; va ser mobilitzat el mes d'octubre de 1938. El 28 de febrer de 1939 ingressà a la presó Model de Barcelona i restà a disposició del SIPM. El 20 d'abril de 1939 va ser interrogat pel SIPM. També es van rebre informes de FET de Tordera i de l'Ajuntament i nombrosos testimonis de particulars. Encartat al sumaríssim 5.824 de l'Auditoria. Es trobava en presó preventiva d'ençà el dia 20 d'abril de 1939. El 23 de juny de 1939 seria sotmès a Consell de Guerra, essent condemnat a la pena de mort en una sentència que englobava catorze presos. El cap de l'estat es donà per assabentat de la pena imposada el 5 d'octubre de 1939. L'execució va tenir lloc a 2/4 de 6 del matí del 17 d'octubre de 1939: «A las cinco de la mañana fué entregado el condenado José Cateura Expósito al Jefe de la fuerza encargada de llevar a cabo la Ejecución de la Sentencia, la cual se verificó en el Campo de la Bota a las cinco cuarenta y cinco de la mañana».

3. **Matas Bertran, Francesc.** Nascut el 13 de gener de 1894, de 45 anys d'edat, natural de Tordera, casat, comerciant, formà part d'Unió Patriòtica i durant la República s'afilià a ERC. Va ser membre del Comitè Antifeixista i regidor de l'Ajuntament. El 28 de febrer de 1939 ingressà a la Presó Model de Barcelona, ocupà la cel·la 325 de la 4a galeria. Segons declaracions al SIPM, digué que tot el poder emanava del delegat de Defensa, que era qui podia ordenar la detenció de persones o el registre domiciliari i, en general, els serveis de patrulla i vigilància de la població. Declaracions posteriors van ser-li molt perjudicials, si bé s'exculpava la seva participació personal en cap delictes de sang. Únicament, se l'imputava com a greu delictes formar part del Comitè durant un cert temps. Algun testimoni afirma que la seva actuació va ser moderada. El rector avalà la seva conducta dient que mai havia fet mal a ningú. Durant tot el mes es van rebre diverses testificacions, donà suport a diversos propietaris, enfrontant-se amb el comitè que abandonà a les poques setmanes. En presó preventiva d'ençà el 20 d'abril de 1939. El 3 de maig de 1939 es passà aquest reclus a disposició de l'auditor de guerra de Barcelona, es va incloure a l'expedient 3.476 unit al d'Antoni Morral Tondo. El 28 de maig de 1939 passà a disposició del Jutjat Militar d'Arenys de Mar. Sotmès a consell de guerra sumaríssim el 12 de juliol de 1939, amb un total de vint-i-quatre encartats, resultà condemnat a la pena de mort. El 17 de juliol l'auditor de guerra passà informe al cap de l'estat. El director de la Model donava aquesta ordre: «El Sr. Jefe de Servicios permitirá la salida del Establecimiento, previamente identificada su personalidad, a los detenidos que se expresan al margen para ser entregados a la fuerza que se presente a recogerlos para ser trasladados al lugar que se ha de llevar a efecto el cumplimiento de la última pena. Barcelona a 24 de Octubre de 1939. Año de la Victoria», els recollí el cap del piquet d'execució. Seria executat amb tretze detinguts més, a les 5,30 hores de la matinada del 24 d'octubre de 1939.

4. **Coronas Roquet, Joan.** Va néixer el 17 de desembre de 1905 a Tordera, tenia 33 anys, casat, pagès i resident a la mateixa vila on havia nascut. Afiliat a la CNT. El 1936 feia d'ajudant de paleta, durant la guerra va ser milicià fent moltes guàrdies, va viure a la rectoria amb Rita Pujol, on es van fer reunions de la CNT, el desembre s'enrolà voluntari de la 2a companyia del 4t batalló de la 120 Brigada Mixta de la 26 Divisió (antiga columna Durruti) de l'exèrcit de la República instal·lada al front aragonès. Va ser ascendit a sergent l'1 de març de 1938. Fet presoner el 26 de març de 1938 a Serriñena (Aragó), ingressà al camp de concentració de Pamplona, havent passat també pel de Miranda de Ebro; l'1 de juny de 1938 es canvià la classificació de D enlloc d'A (dubtós) i la Guàrdia Civil de presons li prengué declaració. Va restar detingut a la presó provincial de Saragossa amb un sumaríssim d'urgència 1.642-938 amb data 31 de juliol de 1938. Se li prengué declaració el 27 d'octubre de 1938, el mes de novembre es van rebre declaracions inculpatòries. El 7 de febrer de 1939 es passà el seu expedient a l'Auditoria de Guerra de Barcelona, on es reberen més declaracions el mes de març de 1939. A 21 d'abril de 1939 fou traslladat de Saragossa a la presó d'Arenys de Mar i restà a disposició del Jutjat Militar núm. 6. Va ser processat en consell de guerra sumaríssim conjuntament amb Rita Pujol Pignatell,

Joan Ros Llavina, Josep Colom Massó i Fermí Ridorso Cuní a l'expedient 10-1.910 de 25 d'abril de 1939 de l'Auditoria de Guerra. El seu cas va ser vist pel Consell de Guerra Permanent núm. 2. El 2 de juny de 1939 ingressà a la presó Model de Barcelona procedent d'Arenys de Mar i restà a disposició del Consell de Guerra Permanent d'aquella plaça, seguint-se el sumari 132-6.107. El 10 de juny de 1939 es dictà la sentència del consell de guerra i sortí pena de mort. El 30 de juny Franco es donà per «enterado» de la sentència, que seria complida el 12 de juliol de 1939 al camp de la Bota.

5. Colom Massó, Josep. Natural de Tordera, nat el 2 de febrer de 1906, de 33 anys, casat amb un fill, serrador, domiciliat a Tordera. En no tenir feina efectuà guàrdies a l'edifici de telèfons i a la carretera; amb altres persones controlà una fàbrica de fustes de Josep Pignatelli i d'Agustí Navinés, venent les fustes, igualment intervingué en les tales de boscos, també confiscà un turisme marca Opel. Després d'un mes tornà al seu treball fins al maig de 1938, quan va ser mobilitzat per anar al front de l'Ebre on resultà ferit, amagant-se a una casa per rebre atencions mèdiques, seria detingut essent amnistià el mes de desembre tornant al front, s'amagà a una muntanya i es presentà a les forces nacionals a Santa Susanna. Intervingué en el control de serres mecàniques. El 14 de febrer de 1939 ingressà a la Presó Model de Barcelona lliurat per la Guàrdia Civil i restà a disposició de l'Auditor de Guerra de Catalunya. El 5 de juny de 1939 restà a disposició del Jutjat Militar d'Arenys de Mar. Encartat al sumari 10-1.910 de 25 d'abril de 1939. Durant els interrogatoris es defensà d'aquelles declaracions que el confonien amb el seu germà Miquel Colom, membre del Comitè. El 10 de juny de 1939 es dictà la sentència del consell de guerra i sortí pena de mort. El 30 de juny Franco es donà per «enterado» de la sentència. Va ser afusellat al Camp de la Bota el 12 de juliol de 1939. Segons una néta d'en Josep Colom: «Tots els germans estaven molt implicats en la política del moment, la CNT, la FAI... quant a record familiar l'únic que m'havia explicat la meua àvia és que ella no volia que estigués en tants embolics polítics, que es deixava entabanar pels seus germans»¹⁹.

6. Ridorso Cuní, Fermí. Natural de Tordera, nat el 20 de gener de 1898, de 41 anys d'edat, pagès, domiciliat a Tordera. Adherit a la CNT, simpatitzant d'ERC, va tenir un plet amb el seu antic empresari, treballava a la finca propietat de Carles Jofre, segons ell mateix, prestà uns vint-i-cinc serveis a la carretera. També va ser regidor de Proveïments a l'Ajuntament. El 29 de març de 1939 s'ordenà la seva detenció per part de la Guàrdia Civil de Malgrat de Mar. El 2 de juny de 1939 es decretà la seva presó amb l'expedient 13729 que s'incoava. El 13 de juny de 1939 es dictà la sentència del consell de guerra en què sortí pena de mort. El 30 de juny Franco es donà per «enterado» de la sentència complida el 12 de juliol de 1939.

7. Oller Romà, Joan. Natural d'Hostalric, veí de Tordera, nat el 14 de juliol de 1905, tenia 33 anys, casat, amb cinc fills, era pagès resident al veïnat de Sant Andreu. Detingut per la Guàrdia Civil, ingressà a la presó Model de Barcelona l'11 de febrer de 1939; estigué a la 4a galeria, cel·la 336, després passà a la 3a galeria,

cel·la 242. El 9 de març de 1939 es rebé el mandat del Jutjat Militar de Mataró per posar aquest reclús a la seva disposició. El 27 de juny de 1939 es tornà a rebre un ofici del Jutjat Militar d'Arenys de Mar per tal que continués detingut a la seva disposició. En virtut de l'ofici de l'Auditoria de Guerra de Girona, va ser executat a la matinada del 5 de juliol de 1940. La seva vídua va anar a viure a Calella. El 16 de maig de 1944 es lliurà un certificat de defunció de Joan Oller a la seva vídua, a fi que pogués cobrar el subsidi familiar.

8. **Masferrer Frences, Agustí.** Formà part del Comitè Antifeixista de Tordera. El 28 de febrer de 1939 ingressà a la presó Model de Barcelona. Ignoro si va ser afusellat, si bé alguns testimonis així m'ho han indicat.

9. **Expósito Serrat, Delfí.** Natural d'Osor (Girona), veí de Tordera, de 30 anys d'edat, casat. El 28 de febrer de 1940 ingressà a la presó Model de Barcelona procedent de la presó de Mataró, amb la petició del fiscal de pena de mort i a disposició del Consell de Guerra Permanent en virtut de l'ofici del Govern Civil de Barcelona. Fou executat la matinada del 5 de juliol de 1940 en virtut de l'ofici de l'Auditoria de Guerra de Girona.

10. **Expósito Serrat, Emili.** Natural d'Osor (Girona), de 27 anys, pagès, casat, amb un fill. El 9 de maig de 1939 ingressà a la presó Model i restà a disposició de l'auditor militar de guerra de Girona. El 12 de maig de 1939 fou lliurat a la Guàrdia Civil per a la seva conducció a Girona.

11. **Morral Tondo, Antonio.** Natural de Sabadell, nat el 18 de febrer de 1912, veí de Tordera, de 28 anys, treballador del ram del fabril i tèxtil, solter. A les 2 de la tarda del 28 de febrer de 1939 ingressà per primera vegada a la Presó Model de Barcelona, lliurat per la Guàrdia Civil i restà a disposició del SIPM de Barcelona. El 3 de març de 1939 s'ordenà que el pres passés a disposició de l'auditor de guerra de Barcelona. El 29 de maig de 1939 el Jutjat Militar d'Arenys de Mar el reclamà, ja que aparegué al sumaríssim d'urgència 120-5.825. El 2 de gener de 1940 seria traslladat a la presó d'Arenys de Mar. El 22 de gener de 1940 ingressà a la presó de Mataró procedent de la d'Arenys de Mar, posant-se a disposició del Jutjat Militar d'aquella plaça. L'1 de febrer de 1940 el Jutjat Militar d'Arenys de Mar manifestà que ha de continuar a la presó de Mataró però a la seva disposició. El 5 d'abril se li ratificà la presó. El 7 de juny, en compliment de l'ordre del jutge militar d'Arenys de Mar-Mataró, la Guàrdia Civil el conduí al Consell de Guerra Permanent de Mataró, reingressant a la presó a les 14 hores del mateix dia, quedant a disposició del Consell de Guerra Permanent de l'Auditoria de Girona. El 12 de juny de 1940, per ordre del governador civil de Barcelona, ingressà a la presó Model de Barcelona procedent de la presó de Mataró, on assistí al Consell de Guerra que li imposà la pena de mort, restant també a disposició del Consell de Guerra Permanent de l'Auditoria de Girona. A la presó manifestà bona conducta. Fou executat el 8 de juliol de 1940 en virtut de l'ofici del Jutjat Militar de Sabadell.

També hi hauria altres ciutadans que patirien fortes penes de presó:

1. **Caimel Perpignán, Francesc.** El 28 de febrer de 1939 ingressà a la presó Model de Barcelona. Suposo que patí una pena de presó.

2. **Cazorla Cuenca, Andreu.** De 28 anys, natural de Pulpi (Almeria), resident a Tordera, xofer. Durant la guerra actuà com a xofer del Comitè de Tordera i del de Fogars de Tordera. Sotmès a Consell de Guerra, se li imposà la pena de 20 anys de presó.

3. **Pujol Pignatelli, Rita.** Neix el juliol de 1901, de 38 anys, casada, afiliada a la CNT, prestà serveis a l'estació del ferrocarril i control de la carretera al creuament de Can Bertolín, participà en diverses activitats encomanades a una garita situada al costat de la carretera. Vivia amb en Joan Coronas Roquet a l'antiga rectoria. Detinguda per la Guàrdia Civil de Malgrat de Mar el 16 de març de 1939, aparegué encartada al sumari 10-1.910 de data 24-04-1939. El 30 de juny, Franco es donà per «enterado» de la sentència de quinze anys de presó dictada el 10 de juny d'aquell any.

4. **Ros Llavina, Joan.** Natural de Tordera, de 31 anys, casat, serrador, domiciliat a Tordera. Afiliat a ERC i a la CNT, estigué a les ordres del Comitè durant un mes. Passà a l'exèrcit republicà, batalló núm. 1 de rereguarda a Madrid, on l'abril de 1938 va ser declarat inútil total. Patí presó i consell de guerra amb la imposició d'una sentència de quinze anys.

Però encara no havia pas acabat l'espiral de violència i de dolor de tots aquells anys. En el decurs de la II Guerra Mundial, va haver-hi morts durant els internaments forçats a les platges del sud de França i encara durant l'ocupació alemanya de França. També hi hauria deportacions de catalans a camps de treball i d'extermini, un total de vint-i-vuit maresmencs van ser assassinats al camp nazi de Mauthausen o als «Kommandos» exteriors del camp, cinc d'ells eren de Tordera,²⁰ si bé sabem que un mínim de set o vuit torderencs van passar pel citat camp.

| Nom i cognoms | Resident | Data naix. | Estades a camps | Data defunció |
|--------------------------|-----------|------------|---|---------------|
| Alós Prats, Francesc | Tordera | 10-02-1909 | St.XI-B 87031 26-01-1931 m.6838 20-10-1941 G 13775 | 19-12-1941 G. |
| Colom Massó, Joaquim | Tordera | 15-06-1915 | St.XI-B 8728 Trier 27-01-1941 M.3239 3-04-1941 G 11912 | 19-12-1941 G. |
| Colom Massó, Miquel | Tordera | 27-12-1912 | St.V-D 3045 Stransburg 13-12-1940 M.4714 17-02-1941 G 10744 | 01-01-1942 G. |
| Martori Massó, Francisco | Tordera | 15-08-1917 | ----- | 22-12-1942 G. |
| Martori Massó, Josep | Tordera | 24-05-1912 | St.XVII-A 81062 7-04-1941 M.9779 21-04-1941 G.12366 | 11-01-1942 G. |
| Vinolas Gispert, Joan | Vallmanya | 21-06-1917 | St.II-A 50569 24-05-1941 M.4359 20-10-1941 G.14395 | 30-12-1941 G. |

Font: Roig, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*, p. 651.

Els Colom van ser una família doblement represaliada durant la postguerra



Josep Colom



Components de la família Colom

Font: M. Àngels Colom

Jordi Amat i Teixidó,
doctor en història-historiador

NOTES

- 1.- Cf. *Justícia Social* núm. 37, 19-03-1932 (IMHB).
- 2.- Cf. *Justícia Social* núm. 41, 16-04-1932 (IMHB).
- 3.- Cf. *La Vanguardia*, dimarts, 27 de març de 1934, 23.
- 4.- Els membres del Comitè de Fogars de Tordera eren Jaume Relat Llopart, d'UdR/ERC, Melitó Rovira Pagès, d'ERC, Joaquim Pons Romaguera, d'UdR, Rafael Montfuleda Verdaguer, d'UdR i Ramon Vilà Camps, d'UdR. Hi havia quatre milicians, tres d'ells germans, que participaren en actes repressius. Dirigents del Sindicat de Rabassaires: Jaume Relat Llopart, Melitó Rovira Pagès, Joaquim Pons Romaguera, Rafael Montfuleda Verdaguer i Ramon Vilà Camps.
- 5.- Cf. *L'Autonomista*, 16-08-1937, 2.
- 6.- Cf. *L'Autonomista*, 28-03-1938, 1.
- 7.- Fonts: Informe del *Delegado de Información de FET* de Tordera, 1-05-1939 (AHN-M *Causa General de Tordera*) i Registre Civil de Tordera, també documentació del Tribunal Militar núm. 3 (Govern Militar-Barcelona) i testimonis personals a banda dels llibres: SOLÉ SABATÉ/VILLARROYA, *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)*. J.M. SOLÉ I SABATÉ / J. VILLARROYA I FONT: *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)-II*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca Abat Oliba núm. 84 (Barcelona, abril 1990). MOSSÈN JOAN MARQUÈS I SURIÑACH: *Girona, bisbat de*

Màrtirs. El martiri dels sacerdots diocesans (1936-1939), Imp. Palahí AG (Girona 2008).
MN. JOSEP M. CERVERA I BERTA, *Testimoniatge de Fe i de Fidelitat. Els preveres de la diòcesi de Girona víctimes de la revolta del 1936*. Edita bisbat de Girona. Palahí arts gràfiques (Girona 1991).

- 8.- Cf. AGUSTÍ BARRERA, «Hermínia Puigsech»..., 221.
- 9.- Cf. *La Vanguardia*, dimecres, 7-07-1937, 3; *Gerona CNT*, dijous 8 de juliol de 1937.
- 10.- Cf. *La Vanguardia*, dijous, 6 d'octubre de 1938, 2.
- 11.- Referències del Sr. Xesús Nel García Álvarez (Oviedo/Uviéu), juny 2008 i relat ampliat a Palma de Mallorca el 28/08/2012.
- 12.- Cf. *Gerona CNT*, dijous, 22 de juliol de 1937, p. 3. *Llibertat* (Mataró) núm. 310, dimecres, 21-07-1937, p. 2 (BCLM).
- 13.- Cf. JOSÉ M^a GÁRATE CÓRDOBA, *Partes de Guerra*. Ejército Nacional, 396.
- 14.- Cf. *La Vanguardia*, divendres, 10 de febrer de 1939, 3. «Crónica. Retorno sentimental de un catalán a Gerona». Por José Pla.
- 15.- Cf. *La Vanguardia*, dimarts, 14 de febrer de 1939, 5.
- 16.- Jaume Borrell i Santaaulària, conversa telefònica el 30/08/2012.
- 17.- Ibídem.
- 18.- Fonts: Informe del *Delegado de Información de FET* de Tordera, 1-05-1939 (AHN-M *Causa General de Tordera*) i Registre Civil de Tordera, també documentació del Tribunal Militar núm. 3 (Govern Militar-Barcelona) i testimonis personals i el llibre: SOLÉ SABATÉ/VILLARROYA, *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)*.
- 19.- Testimoni escrit per Àngels Colom (16-08-2012).
- 20.- Cf. MONTSERRAT ROIG, *Els catalans als camps nazis* i *El Punt* 2/07/2002.

FONTS D'INFORMACIÓ

Arxius i biblioteques

Archivo Histórico Nacional (Madrid) Causa General (AHN-M).

Arxiu municipal de Tordera (AMT).

Arxiu Nacional de Catalunya –Fons Presó Model– (Sant Cugat del Vallès) (ANC).

Biblioteca de Can Salvador de la Plaça (Calella) (BCSP)

Consultes a l'hemeroteca de *La Vanguardia* i d'altres periòdics com *L'Autonomista* o *Gerona-CNT* (Girona) (Internet).

Internet

Jutjat de Pau de Tordera (Registre Civil) (RCT).

Testimonis i col·laboradors: Quim Fors Pujol; Lluís Pons Rossell; Jaume Borrell, Vicenç Sensat; Lluís Camps Sagué; Montserrat Morales Palé; M. Àngels Colom; Gustavo i Montse Gratovil; Xesús Nel García Álvarez.

Tribunal Militar Territorial 3º (Archivo Causas) Govern Militar de Barcelona (TMT).

Bibliografia

- AMAT I TEIXIDÓ, Jordi: «La repressió a Santa Susanna, Malgrat i Palafoles: 1936-1939», *XXII Sessió d'Estudis Mataronins. Museu Arxiu de Santa Maria (Mataró 2006)*.
– «Malgrat (1936-1939). Un exemple de combat i de supervivència a la rereguarda catalana», *XXI Sessió d'Estudis Mataronins. Museu Arxiu de Santa Maria (Mataró 2005)*.
– *Vivències de la República i de la Guerra Civil. Palafoles, 1931-1939*. Editorial Marrè. Ajuntament de Palafoles, 2007.
- BARRERA I PUIGVÍ, Agustí: «Hermínia Puigsech i Puig, una mataronina a la resistència francesa», *XXVI Sessió d'Estudis Mataronins. Museu Arxiu de Santa Maria (Mataró 2010)*.
- CASAS, Joaquim: «El Maresme». *Comarques de Catalunya/1*. Albertí Editor (Barcelona, juny 1959).
- CERCLE D'HISTÒRIA DE TORDERA: *Tordera: Història d'un poble*. Volum 1. Copisteria Castellà (Mataró 2004).
– (Joaquim Fors coord.): *Tordera en la memòria oral. Testimonis de la II República i la Guerra Civil*. Volum 1. Ajuntament de Tordera. Gràfiques Punset (Tordera, agost 2011).
- CERVERA I BERTA, Mn. Josep M.: *Testimoniatge de Fe i de Fidelitat. Els preveres de la diòcesi de Girona víctimes de la revolta del 1936*. Bisbat de Girona. Palahí arts gràfiques (Girona 1991).
- GARANGOU I TARRÉS, Sònia: *Malgrat 1930-1940: Els anys silencisats. República, revolució, guerra i dictadura a un poble de l'Alt Maresme*. 6ª Beca d'Investigació «Vila de Malgrat de Mar». Ajuntament de Malgrat de Mar. La Impremta d'Argentona (Malgrat 2005).
- GÁRATE CÓRDOBA, José Mª: *Partes de guerra. Ejército Nacional*. Tomo I. Editorial San Martín (Madrid 1977).
- GÓMEZ CATÓN, Fernando: *La iglesia de los mártires (segunda parte)*. Ed. Mare Nostrum (Barcelona 1989).
- GRUP D'ESTUDIS I TREBALLS LOCALS: *Història Gràfica de Tordera (1880-1980)*. Tordera, gener 1993.
- IGLESIES I FORT, Josep: *La població del Maresme a la llum dels Censos Generals*. Caixa Laietana (Mataró 1971).
- LÓPEZ I LLUCH, Antoni: *Les monedes de les cooperatives catalanes, 1850-1950*. Tom I. Autor/Editor-Generalitat (Barcelona 1983).
- LÒPEZ, Toni/ SERRA, Xavier: *La Guerra Civil a Tordera (1936-1939)*. Premi Salvador Vendrell, 2001. Palahí AG (Ajuntament de Tordera, 2002).
- MARQUÈS I SURINACH, Mossèn Joan: *Girona, bisbat de Màrtirs. El martiri dels sacerdots diocesans (1936-1939)*. Imp. Palahí AG (Girona 2008).
- MAS I PIMÀS, Albert: *El Nívol Negre (1932-1933)*. Premi Salvador Vendrell 2000. Imp. Palahí AG (Ajuntament de Tordera 2001).
- POMÉS I VIVES, Jordi: *Les "Mataro's potatoes" i el Cooperativisme Agrari al Maresme (1903-1939) (La Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral)*. Caixa Laietana (Mataró 1991).

- ROIG, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*. Pròleg d'Artur London. Edicions 62 (Barcelona, març 2003).
- SOLÀ I GUSSINYER, Pere: *Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i les comarques de la seva demarcació (1874-1966)*. Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya (Barcelona, abril 1993).
- SOLÉ I SABATÉ, J.M./VILLARROYA I FONT, J.: *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca Abat Oliba núm. 49 (Barcelona, desembre 1986).
 – *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca Serra d'Or núm. 41 (Barcelona 1983).
 – *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)-II*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca Abat Oliba núm. 84 (Barcelona, abril 1990).
- TURRÓ I MARTÍNEZ, Antoni: *El paper moneda de guerra del Maresme (1936-1939)*. Editorial Rafael Dalmau. Caixa Laietana (Mataró 1976).
- VENDRELL I FÀBREGAS, Salvador: *Tordera, arrels d'un poble*. IG. Montserrat (Blanes 1988).
- VILA I BOIXADER, Ramon: *Catalunya, esqueixos d'un passat. I-El Maresme*. Memòria Editorial. Suport Consell Comarcal del Maresme (Mataró 1991).
- VILANOVA, Mercè: *Atlas electoral de Catalunya durant la Segona República. Orientació del vot, participació i abstenció*. Edicions La Magrana. Estudis Electorals/5 (Barcelona 1986).